

Jihočeská universita v Českých Budějovicích
Filosofická fakulta
Ústav archivnictví a pomocných věd historických

Bakalářská práce

Barbora Jílková

**Hygienická prevence a dostupná zdravotní péče v Českých Budějovicích
v letech 1868 - 1914**

České Budějovice 2008
vedoucí bakalářské práce: doc. PhDr. Marie Ryantová, CSc.

Anotace

Barbora Jílková

Hygienická prevence a dostupná zdravotní péče v Českých Budějovicích v letech 1868 – 1914.

Bakalářská práce, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta, Ústav archivnictví a pomocných věd historických, České Budějovice.

Úkolem práce je sledovat zdravotní péči a hygienickou prevenci v Českých Budějovicích v letech 1868 – 1914 na základě rozboru dochovaného archivního materiálu se zdravotnickou tematikou. Součástí práce je soupis vybraných archivních dokumentů.

Bakalářská práce je rozdělena do tří hlavních kapitol. První kapitola pojednává o organizaci a správě zdravotnictví a hygieny v českých zemích od středověku až do vzniku Československé republiky v roce 1918 a člení se do tří podkapitol. Druhá část se zabývá působením městských orgánů, tedy městské radě, veřejné nemocnici a také komunální hygieně v Českých Budějovicích. A třetí kapitola sleduje organizaci lékařské péče v letech 1868 – 1914. V jednotlivých podkapitolách je sledována organizace lékařů v Českých Budějovicích, úřední činnost městské správy ve spolupráci se zdravotními orgány a pro ukázkou hygienických podmínek v pracovních provozech je zde zdokumentována práce městských jatek.

Závěr, seznam pramenů a literatury je doplněn fotografickou přílohou vybraných dokumentů a soupisem vybraného archivního materiálu.

The Annotation

Barbora Jílková

A sanitary prevention and an available health care in České Budějovice in years 1868 – 1914. The Bachelor thesis, The University of South Bohemia České Budějovice, the Institute of Archival Science and Auxiliary Historical Disciplines of the Faculty of Philosophy, České Budějovice.

Assignment of the thesis is to monitor the available health care and the sanitary prevention in České Budějovice in years 1868 – 1914 on the basis of the come down archival material analysis on the medical topic. Part of the thesis is a list of the selected archival documents.

The Bachelor thesis is divided into the three main chapters. The first chapter has been dealing with the organisation and administration of the public health and hygiene in the Czech countries since the Middle ages to the origin of the Republic in 1918 and is divided into three subchapters. The second part is concerned with the local authorities operation, so with town council, with the public hospital and also with communal hygiene in České Budějovice. And the third chapter monitors the organisation of the medical care in years 1868 – 1914. The single subchapters monitor the organisation of the physicians in České Budějovice, the local government board official activity in cooperation with sanitary authorities and for illustration of the hygienic conditions in working operations is here documented the municipal butchery process.

The closure, the source list and the list of bibliography are completed with the appendix of photographs of selected documents and with the list of the selected archival materials.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala sama s využitím pramenů a literatury, uvedených v bibliografickém přehledu.

V Českých Budějovicích 2. května 2008.....

Děkuji paní doc. PhDr. Marii Ryantové, CSc. za její pomoc, rady a trpělivost při zpracování této bakalářské práce a zaměstnancům Státního okresního archivu v Českých Budějovicích za jejich ochotu a vstřícnost při studiu pramenů.

OBSAH:

1. Úvod.....	7
2. Dějiny zdravotní a hygienické péče obecně.....	9
2.1 Vývoj zdravotnictví do vzniku Karlovy univerzity (do roku 1348).....	9
2.2 Vývoj zdravotnictví od vzniku univerzity do nástupu Marie Terezie (1348 – 1740).....	12
.....	15
2.3 Vývoj zdravotnictví od nástupu Marie Terezie do vzniku Československé republiky (1740 – 1918).....	16
3. Působnost městských orgánů.....	21
3.1 Městská správa.....	21
3.2 Vývoj nemocniční péče.....	25
3.3 Komunální hygiena v Českých Budějovicích	29
4. Zdravotní péče v Českých Budějovicích v letech 1868 – 1914.....	32
4.1 Lékaři a ostatní zdravotní personál.....	32
4.2 Vyhlášky a obecná nařízení vydávaná městskou radou ve spolupráci s lékaři.....	38
4.3 Městské jatky.....	42
5. Závěr.....	47

1. Úvod

V této práci bych chtěla přiblížit členění a organizaci zdravotní a hygienické péče ve druhé polovině 19. století. Jako východisko pro toto zkoumání mi posloužily vybrané materiály týkající se zdravotní péče z archivního fondu Archiv města České Budějovice 1868 - 1914.

Práci jsem rozdělila do tří hlavních kapitol. První kapitolu, ve které se zaměřuji na všeobecný vývoj lékařské péče v Čechách jsem rozčlenila na tři podkapitoly, kde jsem se snažila znázornit správní vývoj zdravotnické a hygienické péče v českých zemích. Tyto podkapitoly jsou členěny podle časových úseků. V první podkapitole sleduji dobové lékařství od zhruba poloviny 13. století do vzniku Karlovy univerzity. Do této doby nebylo zdravotnictví nijak systematicky organizováno a o zdravotní péči se dělily církevní řády a města. Druhá část první kapitoly je věnována zdravotnictví od roku 1348 do nástupu Marie Terezie na trůn. Je to doba, kdy jsou do zdravotnictví plně zainteresována města a jimi zřizované městské špitály a také panovníci, kteří začali v hojnější míře vydávat morová a protiepidemická nařízení. A poslední podkapitola je věnována reformám Marie Terezie a následná organizace zahrnující i první zákony o veřejné zdravotní správě v Habsburské monarchii. Při psaní této kapitoly jsem především vycházela z publikací od Petra Svobodného a Ludmily Hlaváčkové *Dějiny lékařství v českých zemích*,¹ dále z publikace od Ladislava Niklíčka a Karla Šteina *Dějiny medicíny v datech a faktech*² a od Josefa Petráně *Dějiny hmotné kultury I. (1,2)*.³ Tyto publikace tvořily hlavní kostru úvodní kapitoly a pro doplňující informace, kterými jsem se snažila dotvořit obraz správního zdravotnického systému, jsem použila publikaci od Milady Řihové *Kapitoly z dějin lékařství*,⁴ dále učební texty vysokých škol *Dějiny československého lékařství I. a II. díl*⁵ a *Pražské špitály a nemocnice*⁶ od Petra Svobodného a Ludmily Hlaváčkové.

Ve druhé kapitole se zabývám zdravotní organizací a působností městských orgánů v Českých Budějovicích v 19. století. Tato kapitola je opět rozdělena na tři podkapitoly, které jsou věnovány nejprve městské radě, jejímu členění a činnost zdravotní rady a zdravotní

¹ Petr Svobodný, Ludmila Hlaváčková, *Dějiny lékařství v českých zemích*, Praha 2004.

² Ladislav Niklíček, Karel Stein, *Dějiny medicíny v datech a faktech*, Praha 1985.

³ Josef Petráň, *Dějiny hmotné kultury*, Praha 1985.

⁴ Milada Řihová a kol. *Kapitoly z dějin lékařství*, Praha 2005.

⁵ Kolektiv autorů, *Dějiny československého lékařství, díl I. od pravěku do roku 1740*, Praha 1964; Ludmila Sinkulová, *Dějiny československého lékařství, II. díl od roku 1740 – 1848*, Praha 1965.

⁶ Petr Svobodný, Ludmila Hlaváčková, *Pražské špitály a nemocnice*, Praha 1995.

komise. V další podkapitole je popsána nemocniční péče a třetí podkapitola se zabývá komunální hygienou v Českých Budějovicích a především účelovým stavbám a zařízením, jakými byly dláždění, zřízení vodovodu, nebo kanalizace. V této části již částečně kombinuji knižní publikace s archivním materiálem. Velmi přínosná pro mě byla *Encyklopedie Českých Budějovic*⁷ vydaná v roce 1998 a publikace od Daniela Kováře *Budějovický poutník aneb Českými Budějovicemi ze všech stran*⁸ a *Budějovice před sto lety. Jihočeská metropole v roce 1900 aneb rok 1900 v Českých Budějovicích*.⁹ Cenné informace jsem získala i z publikací *Dějiny správy v Českých zemích. Od počátků státu po současnost*¹⁰ od Zdeňky Hledíkové, Jana Janáka a Jana Dobeše, dále pro organizaci městské rady spisek od Pavla Klobasy *Českobudějovický městský výbor v letech 1850 – 1918*¹¹ a při psaní kapitoly o nemocniční péči jsem vycházela hlavně z publikace archiváře z přelomu 19. a 20. století Reinholda Huyera *Beiträge zur Geschichte der Stadt Budweis*.¹²

A konečně poslední část této práce nazvaná *Zdravotní péče v Českých Budějovicích v letech 1868 - 1914* se zabývá přímým organizováním lékařství na základě vydaných instrukcí pro lékaře, dále vyhlášek a nařízení vydávaných městskou radou a poslední podkapitola je věnována jatčám, jako ukázka pracovního provozu, u kterého bylo více než jinde nutné dbát na hygienická pravidla.

Přílohou k této práci je *Soupis vybraného archivního materiálu se zdravotnickou tematikou* z fondu Archiv města České Budějovice 1868 – 1928. Jelikož prameny nejsou nijak systematicky rozčleněny, musela jsem projít větší množství archivních pramenů, než je užito v práci. Přesto jsem se rozhodla tento soupis ponechat se všemi materiály, do kterých jsem nahlédla, pro celistvější obraz tehdejšího zdravotnictví a hygieny. K tomuto soupisu jsem připojila ještě obrazovou přílohu, kde jsem vybrala několik zajímavých dokumentů.

Při psaní této práce jsem se musela vyrovnávat s německy psanými prameny i publikacemi a také občas s výrazy, k nimž jsem nenašla žádné doplňující informace nebo vysvětlení v knihách.

---

⁷ Kolektiv autorů, *Encyklopedie Českých Budějovic*, České Budějovice 1998.

⁸ Daniel Kovář, *Budějovický poutník aneb Českými Budějovicemi ze všech stran*, Praha 2006.

⁹ Týž, *Budějovice před sto lety. Jihočeská metropole v roce 1900 aneb rok 1900 v Českých Budějovicích*, České Budějovice 2000.

¹⁰ Zdeňka Hledíková, Jan Janák, Jan Dobeš, *Dějiny správy v českých zemích. Od počátků státu po současnost*, Praha 2007.

¹¹ Pavel Koblasa, *Českobudějovický městský výbor v letech 1850 – 1918*, České Budějovice 1998.

¹² Reinhold Huyer, *Beiträge zur Geschichte der Stadt Budweis. I. Band: Geschichte des Armeninstitutes und des Krankenhauses*, České Budějovice 1913.

2. Dějiny zdravotní a hygienické péče obecně

2.1 Vývoj zdravotnictví do vzniku Karlovy univerzity (do roku 1348)

Až do roku 1348 v českých zemích neexistoval žádný zdravotnický systém. Teprve až po založení Karlovy univerzity a při ní zřízené lékařské fakulty se začínala veřejná zdravotní správa pomalu organizovat, ačkoliv pevnější a zásadnější kroky zavedla až Marie Terezie svými osvícenskými reformami. Až do té doby byla většina opatření lékařského a hygienického charakteru ustanovena jako reakce na vzniklou situaci, většinou vypuklou epidemií. Navíc mnohá opatření se nezřídka mýjela účinkem kvůli nedodržování pokynů, nebo pozdnímu zásahu. Z panovnických nařízení týkajících se zdravotní problematiky jsou známy pouze krátké pasáže z horních zákoníků z roku 1249 a 1300.¹³

V této době bylo lékařství a péče o nemocné výhradně doménou církevních řádů, jejichž prostřednictvím byly zakládány špitály, které jsou považovány za předchůdce nemocnic. Vyvinuly se z raně křesťanských útulků zřizovaných pro poutníky. Samotné slovo špitál pochází z latinského *hospes* (host, hostitel) a *hospitium* (pohostinství).¹⁴ Původním záměrem špitálů nebylo umístění nemocného člověka a jeho léčba, nýbrž zde byli hospitalizováni staří lidé, kteří se již o sebe nedokázali postarat. Typickým jevem stáří se stala nemohoucnost a s ní spojená chudoba. Přesto se zde ale objevovaly snahy poskytnout alespoň základní zdravotní péči.

Sít špitálů v Čechách byla dokončena během 15. století a čítala na 270 zařízení.¹⁵ Většina špitálů přešla v této době na města, která nad nimi vykonávala dohled. Ve městech se pak špitály začaly dělit na zařízení s převážně charitativní povahou, tedy byly určeny k péči o nemocné a práce neschopné, a hospody, které sloužily jako ubytování poutníků. Měšťané 14. a 15. století se často pojišťovali institucí špitálu. To znamenalo, že si zámožnější obyvatelé předkupovali právo na špitální hospitalizaci ve stáří, tzv. provizi.¹⁶ Tímto si zajišťovaly, že o ně bude postaráno, pokud se dožijí vysokého věku. Zbylá lůžka byla průběžně doplňována chudinou. Špitálníci dostávali za poskytovanou péči stravu, ošacení a

¹³ Petr Svobodný, Ludmila Hlaváčková, Dějiny lékařství v českých zemích, Praha 2004, s. 26.

¹⁴ Josef Petráň, Dějiny hmotné kultury I. (2), Praha 1985, s.540.

¹⁵ Dějiny lékařství v českých zemích, s. 47.

¹⁶ Dějiny hmotné kultury I. (1), s. 315.

malý peněžitý příspěvek. Vybavení městského špitálu bylo většinou velmi skrovné – místnosti pro chovance, společný refektář, který sloužil jako shromažďovací místnost i jídelna a kostel (u klášterních špitálů). Bližší prameny týkající se vybavení špitálů, jak městských, tak i klášterních se nedochovaly.

Koncentrace obyvatelstva ve městech a častá potřeba lékařského ošetření umožnily a nabízely profesionalizaci a živnost některým zdravotním profesím. Týkalo se to ranhojičů, lazebníků, kořenářů, trhačů zubů nebo porodních bab. Nejvíce se ve městech uplatňovala profese lazebnická, babická (porodnictví), méně už pak profese mediků. Existovali *physici regii* – osobní lékař panovníka, *physici capitularii* – lékaři umístění v sídlech biskupství, kteří získávali od panovníka povolení k léčbě na území konkrétní diecéze,¹⁷ ale žádný městský profesionální lékař. I lékárny se ve městech vyskytovaly poměrně zřídka. Nejčastěji byly součástí klášterních špitálů a například v Praze lékárníci prodávali nejen léky, ale zpočátku i vzácné zboží jako jižní ovoce, hedvábí, papír, koření, léčivé konfety.¹⁸ Poté se soustředili také na výrobu bylinných destilátů.¹⁹

Během 12. a 13. století se vyvíjely i odlišné zdravotnické instituce. Spíše je lze chápat jako různé druhy špitálů. Prvním z nich byla klášterní *infirmaria*, která byla postavena v areálu kláštera²⁰ jako zvláštní budova s kaplí, v jiných případech pouze jako oddělená místnost. V čele infirmaria stál otec – *frater infirmarius* – a možné umístění se týkalo pouze klášterních řeholníků. Zdravotní činnost v klášterních prostorách vykonávali klerici bez zvláštního oprávnění. Byli pouze seznámeni s teorií z Aristotelových spisů a spisů arabských lékařů, které získali v kapitulních a klášterních školách. Označení těchto kleriků-zdravotníků „*medicus*“ nebo „*physicus*“ znamenalo výkon funkce, nikoliv však odborné vzdělání.²¹ Řada léčebných zákroků byla prováděna ranhojiči nebo lazebníky, protože církev zakazovala klerikům uskutečňovat krvavé operace.

Druhým možným zařízením se staly *komendy rytířských řádů*,²² které ale byly chápány spíše jako útulky pro rytíře a hlavně veterány. To dokazuje i věkové rozložení, kdy veteráni tvořili více jak jednu třetinu všech přítomných.²³ Zároveň ale komendy byly schopny poskytnout přístřeší poutníkům nebo jejich ošetření.

¹⁷ Kolektiv autorů, Dějiny československého lékařství. Díl I. Od pravěku do roku 1740, Praha 1965, s. 88.

¹⁸ Vzácné zboží ve 14. století převzali kramáři. Konfety byly cukrovinky smíchané s bylinami; Dějiny hmotné kultury I. (2), s. 543.

¹⁹ Dějiny hmotné kultury I. (2), s. 543.

²⁰ Například Zlatá Koruna, Ostrov nebo Zbraslav; Dějiny hmotné kultury I. (1), s. 467.

²¹ Dějiny hmotné kultury I. (2), s. 541.

²² Tamtéž I. (1), s. 256 – 258.

²³ Největší komenda, zřizovaná řádem johanitů, se nacházela v Praze a čítala 29 členů, následovaly Strakonice se 17 členy a Kladsko se 14; Dějiny hmotné kultury I. (1), s. 258.

Poslední zdravotní institucí, která se od předchozích v mnohém lišila, byla *leprosária*.²⁴ Ta byla postavena před branami města a zadržovala těžce nemocné leprou nebo jinými nakažlivými nemocemi před vstupem do měst. Snahou těchto zařízení byla co největší eliminace nákazy v prostředí, kde se nejvíce koncentrovali lidé. V leprosáriích nebyli nemocní léčeni, byla jim poskytnuta pouze základní péče.

Na hygienickou prevenci především ve městech v této době, která stejně jako zdravotní péče ze strany státu organizována nebyla, dohlížela městská rada. Jejím prostřednictvím byly vydávány a zveřejňovány normy nejrůznějšího charakteru. Jednalo se o opatření na pravidelné odstraňování odpadků, hnoje z veřejných prostor, dále na úklid a dláždění ulic, veřejná zařízení jako lázně, krčmy, vodovod apod. Byly předepisovány i zásady pro další soukromou a veřejnou výstavbu, která se týkala hlavně zemědělství, pivovarnictví, sladovnictví, pohostinství, jatek atd. V době epidemií bylo pečlivě organizováno i pohřbívání mrtvých. Města se ve svých ustanoveních většinou řídila podmínkami danými polohou, terénem města, množstvím stojaté a tekoucí vody, lesů apod. Podrobněji se komunální hygienou zabývám ve třetí kapitole.

---

²⁴ První leprosárium bylo zřízeno v Praze v roce 1281 jako špitál sv. Lazara; Dějiny hmotné kultury I. (2), s. 315.

2.2 Vývoj zdravotnictví od vzniku univerzity do nástupu Marie Terezie (1348 – 1740)

Rozvoj lékařské vědy byl v českých zemích po celé období vrcholného středověku a raného novověku velmi pozvolný. Veřejná zdravotní správa se teprve začínala pomalu ustanovovat prostřednictvím měst, panovnických nařízení a založením lékařské fakulty při Karlově Univerzitě.

Ve veřejném zdravotnictví převládalo, kromě zpočátku výjimečně vydávaných panovnických nařízení, zdravotnictví městské. Vzhledem k tomu, že největší hygienické i epidemické problémy hrozily ve městech, byly zřizovány městské orgány a jim podřízené instituce. Jak je již zmíněno výše, během 14. a 15. století vydávaly městské rady, odpovědné za městské zdravotnictví, stále více nařízení. Ta se týkala především neustálých hygienických přestupků ve městech²⁵ a řešila zdravotní problémy obyvatelstva a jejich možné předcházení. Kromě toho městské rady povolovaly lékárnickou praxi, jejich dohledu podléhaly veřejné lázně a během 15. století přešla do jejich správy i většina špitálů. Velmi důležitá se stávala nařízení radních v době epidemií. Bylo nezbytně nutné pečlivě organizovat pohyb ve městě, jeho uzavření, izolaci nemocných i samotné pohřbívání mrtvých. V těchto dobách byly zřizovány *zdravotní komise*²⁶ na boj s epidemií, jejichž hlavní náplní bylo podávání pravidelných hlášení o stavu nakažených a pověřování lékařů nebo ranhojičů, aby poskytli nemocným nezbytnou zdravotní péči. Od 80. let 16. století se ve větší míře objevovaly zdravotní řády, což přispívalo k vývoji stálých institucí jako městských lékařů, chirurgů a porodních bab.

Vedle zdravotní péče zajišťované ze strany měst se do zdravotnictví začali zapojovat i samotní panovníci. Ovšem centrální dohled nad zdravotní situací v zemi byl teprve v počáteční fázi. Autoritou v tomto směru se stal osobní lékař panovníka, který stál hierarchicky nejvýše mezi zdravotním personálem a stával se tak samostatnou institucí. Mezi jeho povinnosti patřilo, kromě samotné zdravotní péče o panovníka, informování o výskytu epidemií a návrhy na opatření proti nim. Dále pak vydával expertizy spojené s veřejnou hygienou ve městech. Během 16. století se z takto definovaných povinností vyvinula funkce nejvyššího zemského lékaře - *protomedika Království českého*.²⁷ V té samé době se na základě

²⁵ Například nezávadnost vody, dovoz a výroba potravin, čištění ulic, odstraňování hnoje, chov dobytka, dozor nad špitály, pohřbívání apod.; Dějiny lékařství v českých zemích, s. 43.

²⁶ Dějiny lékařství v českých zemích, s. 44.

²⁷ Prvním protomedikem se stal Tadeáš Hájek z Hájku v roce 1571.

usnesení zemských sněmů začali ustanovovat úřední lékaři, tzv. *zemští fyzikové*, kteří sídlili v jednotlivých krajích, a ve městech *městští fyzikové*. Městský fyzik byl lékař placený městem, jeho funkce je doložena už z konce 15. století a povinnosti byly formulovány ve smlouvě, podle které byla vyžadována jeho stálá přítomnost, ochota léčit bohaté i chudé, vizitace lékáren a špitálů, expertizy pro městskou radu v době epidemií, dozor nad nižšími kategoriemi zdravotníků a dohled na komunální hygienu.²⁸

Panovníkům příslušelo i vydávání zdravotních řádů. První zdravotní řád *Statuta physicorum, apothecariorum et medicorum* schválil Karel IV. pro Slezsko v roce 1352.²⁹ V něm byly mimo jiné stanoveny kompetence doktorů medicíny, ranlékařů a lékárníků, taxaci léčiv a vztah těchto osob k pacientům. Obdobné řády v té samé době pro Čechy a Moravu se nepodařilo vydat. Obecně se zdravotní řády z doby lucemburské a jagellonské zabývaly především obecnou hygienou ve městech, jako příklad lze uvést opakující se nařízení o dláždění ulic, vyvážení odpadků, zacházení s potravinami apod. Habsburkové naopak více řešili otázky týkající se sociální stránky zdravotnictví, okrajových vrstev obyvatelstva a také horníků. V horních řádech ze 16. století lze nalézt paragrafy týkající se zdravotní péče o nemocné nebo zraněné horníky. Roku 1579 vydal Rudolf II. městská práva pro Čechy a opakovaně v letech 1582, 1585, 1591 a 1597 vyšla nařízení proti moru.

Během 17. století se vydávání morových řádů a dalších hygienických opatření ujalo kromě panovníka také české místodržitelství a na Moravě brněnské hejtmánství. Tyto orgány si ale za celou dobu svého působení nevytvořily stálou zdravotnicko-úřední agendu. Předchůdcem takovéto agendy se staly zdravotní komise, zřizované a svolávané narychlo ve městech při vypuknutí morové, či jiné epidemie. Morový řád z roku 1649 vydal pro české země ještě panovník, Ferdinand III., ale další opatření týkající se jak zdravotnictví, tak i případných epidemií už ve větší míře vydávalo české místodržitelství a brněnské hejtmánství. Jednotlivé oblasti ve zdravotnictví pak rozváděly normy při městských úřadech.

V roce 1680, když české země postihla jedna z posledních celozemských morových epidemií, byl vydán českým místodržitelstvím *řád infekční*.³⁰ Jeho hlavní snaha byla převést prevenci i boj proti epidemiím na nižší autority, vrchnostenské nebo městské úředníky a lékaře. Obsahoval ochranu zemských hranic a omezoval vstup do měst a vesnic. Kontroloval také pohyb osob, zboží, pošty a peněz a určoval zásady v případě propuknutí epidemie v lokalitě. Dále stanovil pravomoci a povinnosti zdravotního personálu i souvisejících osob jako byli nosiči nemocných, popřípadě mrtvých a také hrobníci. Pozornost se věnovala i

²⁸ Dějiny lékařství v českých zemích, s. 44.

²⁹ Dějiny československého lékařství, s. 85.

³⁰ Tamtéž, s. 67.

rizikovým skupinám – žebrákům, pocestným i Židům. Dále sem byly zaneseny instrukce pro provoz ve špitálech, lazaretech a řád také určoval, jak zacházet s majetkem zemřelých. To se týkalo především jeho dezinfekce. Na Moravě byl obdobný řád vydán v roce 1705 brněnským hejtmanstvím.³¹

Poslední složkou, která se podílela na zdravotní správě od roku 1348, se stala lékařská fakulta v Praze. Role dohledu a správní činnosti se ale ustanovovala velmi pomalu. Její působení lze rozdělit do tří fází. První je datováno od jejího vzniku až do poloviny 15. století, kdy si univerzita postupně tvořila vlastní organizaci, takže její funkce a vliv v oblasti zdravotnictví byl značně omezený. Ve druhém období lékařská fakulta neexistovala vůbec. Expertní dohled, zcela sporadický a nepravidelný, vykonávali samotní lékaři medicíny, kteří se v té době vzdělávali především na zahraničních univerzitách. Přesto nebyl zcela přerušena provoz lékařské fakulty a to z toho důvodu, že řada vyučujících přednášela o zdravotní vědě na fakultě artistické. A konečně třetí fáze, datovaná od roku 1651, umožnila plný rozvoj fakulty, která se tak stala hlavní autoritou v oblasti dohledu na lékaře a jejich odbornou činnost.

Pražská lékařská fakulta byla jediná v českých zemích, na které bylo možné dosáhnout titulu doktora medicíny. Až do druhé poloviny 18. století neexistovalo v tomto směru jiné vzdělávací středisko. Teprve koncem 18. století se začínají budovat lékařská centra i mimo Prahu. Například v letech 1773 – 1782, bylo do Olomouce přeneseno lyceum s dvouletým medicínsko-chirurgickým učením. Byli zde vychováváni městští a venkovští ranhojiči a školeny porodní báby.³²

Funkce špitálů se měnila také jen velmi pozvolna. Ačkoliv špitálů během 15. století přibývalo, jejich péče se dotýkala rozličných zdravotních a sociálních důvodů (chudoba, stáří, vrozené postižení apod.). Mezi nimi se objevuje také péče o nemocné, i když stále úplně nepřevládala. Výjimku tvořily na počátku 16. století špitály zaměřené na syfilitiky, které se zanedlouho přeměnily na špitály všeobecné a špitály vyhrazené pro nemocné při morových epidemiích.

Pro správu špitálů platily téměř shodné zásady jako v období předchozím. Správa ve většině případů přešla na městské rady a zůstávala oddělena správa hospodářská od duchovní. Úroveň péče závisela na vlastním majetku konkrétního špitálu, odborná péče se v souvislosti s rozvojem městských lékařů zlepšila, protože k jejich povinnostem přibýly i pravidelné návštěvy ve špitálech. K jistému posunu došlo i ve vybavení špitálů. V 16. století byli již od

³¹ Dějiny československého lékařství, díl I., s. 139.

³² Miloslav Matoušek, České lékařství v druhé polovině XIX. století, Praha 1947, s. 15.

sebe oddělování muži a ženy, dále se zřizovaly zvláštní místnosti pro pouštění žilou, zdravotní materiál i pro lékaře a jiný personál. Přibyla zahrada pro pěstování léčivých bylin, kaple a vlastní hřbitov.³³

Podobně jako v případě špitálů rostl i počet lékáren. Ačkoliv v důsledku husitských válek byly v hojné míře rušeny lékárny klášterní, ve druhé polovině 15. století nastal obrat. Většina lékáren byla zřizována přímo městem a sídlily v radniční budově. Vedle nich vznikaly i lékárny ryze soukromé. Zlepšilo se i jejich vybavení a odbornost. V lékárnách byly zřizovány laboratoře na vlastní výrobu léků.³⁴

---

³³ Dějiny lékařství v českých zemích, s. 47.

³⁴ Tamtéž, s. 49.

2.3 Vývoj zdravotnictví od nástupu Marie Terezie do vzniku Československé republiky (1740 – 1918)

Osvícenský absolutismus jako státní forma se snažil o udržení feudálního společenského systému. Změna byla provedena legislativními úpravami a praktickým prováděním těchto úprav státním aparátem. Stát se takto snažil vypořádat s rozličnými problémy, jakými byla například ekonomická zaostalost, fyzická i sociální vyčerpanost obyvatelstva, způsobená epidemiemi a hladem, dále nedostatek pracovních sil a malý počet bojeschopných vojáků pro armádu. Změny byly uplatňovány prostřednictvím zákonodárství. Týkaly se částečného uvolnění feudálních poměrů, reformou na povzbuzení zemědělství a zakládání manufaktur, dále zdravotnictví, školství a podpory kultury a věd.³⁵

Budovala se centralizovaná státní zdravotní správa, což znamenalo stálý dozor nad veřejným zdravotnictvím, nad výkonem zdravotnických povolání a přehled o vývoji zdravotní situace ve státě. Stát začal budovat zdravotnická zařízení jako porodnice, chorobince nebo nalezince. Nemocnice přestávaly mít charakter špitálů, ale naopak se staly institucemi, kdy hlavní poslání spočívalo v léčebné činnosti.

Byly provedeny i reformy týkající se lékařského školství. Byl zaveden Boerhaaveho systém leidské školy.³⁶ Ten spočíval v prosazování klinického způsobu léčby, tj. u lůžka pacienta, což bylo nejpokrokovější ideou tehdejší zdravotní vědy. Pozorování pacienta přímo na lůžku znamenala počátek vědeckého myšlení, z čehož se následně vyvinulo klinické vyučování.³⁷ Lékařské fakulty i univerzity se stávaly centry rozvoje vědecké práce v zemi. V roce 1745 přijel do Vídně na pozvání Marie Terezie Boerhaaveho žák Gerhard van Swieten, který zde působil jako osobní lékař císařovny, říšský protomedik, šéf dvorské zdravotní deputace a inspektor lékařského vzdělání. Z jeho iniciativy byla provedena reforma zdravotnictví. Vytvořil ucelený systém veřejné zdravotní správy a zdravotního zákonodárství.³⁸

Roku 1753 byl vydán Generální zdravotní řád pro království české, podle kterého byla zřízena *zdravotní komise*. Jejímu předsedovi bylo podřízeno veškeré zdravotnictví v zemi. Dále byly stanoveny povinnosti a práva zdravotníků, jejich vztah k lékařské fakultě nebo

³⁵ Ladislav Niklíček, Karel Štein, Dějiny medicíny v datech a faktech, Praha 1985, s. 97 – 98.

³⁶ Herman Boerhaave (1668 – 1738) – holandský klinik, přírodovědec, chemik a reformátor zdravotní výuky a výchovy lékařů; profesor lékařské fakulty v Leidenu, Dějiny medicíny v datech a faktech, s. 91 a 98.

³⁷ Ludmila Sinkulová, Dějiny československého lékařství. II. díl od roku 1740 – 1848. Praha 1965, s. 101.

³⁸ Tamtéž, s. 91.

činnost za mimořádných okolností. Obdobné řády vyšly i pro ostatní země monarchie – pro Moravu 1752 a pro Slezsko v roce 1753, na jejichž koncipování se podílel zejména von Swieten. Dále se do reforem zanesly povinné přednášky porodnictví na lékařské fakultě v Praze chirurgům a medikům. Značná těžkopádnost a nízká úroveň výuky na lékařské fakultě brzdila nejen výchovu nových lékařů, ale také rozvoj univerzity, čemuž se snažila zabránit nařízení v roce 1747 a následujících letech.³⁹ Znění těchto nařízení bylo sepsáno do zhruba tří hlavních bodů: zavedení teoretických předmětů, aby výuka byla komplexní; byl stanoven studijní plán pro všechny ročníky a pevný sled přednášek a zkoušek; děkan se volil z řad praktikujících lékařů, nikoliv z profesorského sboru. Tímto se lékařská fakulta stala institucí, kterou podporoval stát politicky i ekonomicky.⁴⁰

Zdravotnictví této doby bylo pevně spjato se státem, který rozlišoval dva pojmy: *zdravotní policie* a *státní medicína*. Zdravotní policie, jako složka státní správy, měla za úkol chránit poddané před nebezpečím, které jim hrozí ze strany společnosti i přírody. Prevence je zajištěna hlavně organizačními prostředky, tedy zákonodárstvím a státní medicína představovala teoretickou část vědy o státě.⁴¹

Zdravotní řád platný pro celou monarchii vyšel v roce 1770 (*Generale normativum in re sanitatis*). Byly vytvořeny orgány státní zdravotní správy, určena jejich pravomoc, úkoly a povinnosti a byl vytvořen systém protiepidemické ochrany hranic. K tomuto řádu byla vydána řada dalších nařízení a předpisů. V podstatě se nijak zásadně nelišily od původního řádu, byly ale podrobnější a s postupně zaujal rozhodující funkci nejvyššího řídicího a kontrolního orgánu ve státní zdravotní správě *říšský protomedik*, tedy nejvyšší říšský lékař. Ten byl zároveň i ředitelem univerzitních lékařských studií a lyceí. Vykonával dozor nad veškerým zdravotnickým personálem v zemi a kontroloval hygienická nařízení. Dále působil jako cenzor všech knih, časopisů a rukopisů a již od roku 1818 nevykonával vlastní lékařskou praxi.⁴²

V roce 1773 byla dvorským dekretem založena *zvláštní zdravotní oddělení* u jednotlivých zemských úřadů – gubernií.⁴³ V jejich čele stál lékař s titulem zemského protomedika a jeho hlavním poradním orgánem se stala pražská lékařská fakulta. V systému byly zakotveny funkce a souborné povinnosti pro celý zdravotní personál té doby - zemské,

³⁹ Dějiny československého lékařství II. díl, s. 102.

⁴⁰ Tamtéž.

⁴¹ Dějiny medicíny v datech a faktech, s. 98 a 99.

⁴² Dějiny lékařství v českých zemích, s. 95.

⁴³ Gubernia zahrnovala i jiné agendy, například komerční konses, nadační komisi, policejní nebo bezpečnostní komisi a další, Zdeňka Hledíková, Jan Janák, Jan Dobeš, Dějiny správy v českých zemích. Os počátků státu po současnost, Praha 2007, s. 129.

krajské a městské fyziky, doktory, lékařské praktiky, chirurgy, lékárníky, lazebníky, oční lékaře (okulisty), kýlořezece, kamenorezece a porodní báby (asistentky). V předpisech se objevily i základní principy chování zdravotníků k pacientům a kolegům a vrchnostem bylo doporučováno, aby i nadále pečovaly o zdraví poddaných (ustanovení vrchnostenských úřadů). Byly sem zaneseny i pasáže věnované hygienickým a protiepidemickým opatřením, které spočívaly v zavádění tvrdých karanténních předpisů. Ale kvůli neúčinnosti těchto opatření bylo od nich upuštěno už za vlády Josefa II.⁴⁴

Na přelomu 18. a 19. století vznikaly v českých zemích i první ucelené teorie o zdravotnictví. O několik let později po provedení reformy byl vydán Swietenův spis o nemocech vyskytujících se ve vojenských leženích *Kurze Beschreibung und Heilungsrat der Krankheiten, welche am öftesten in den Feldlagern werden* (Krátký popis a léčba nemocí, které jsou nejčastěji pozorovány v polních leženích). A mezi roky 1779 a 1818 vyšlo šestisvazkové dílo teoretika Johanna Petera Franka, který ve svém spisu *System einer vollständigen medizinischen Polizei* (Systém všeobecné zdravotní policie) shrnul názory na zdravotně-sociální situaci. Rozebíral vlivy, kterými působí příroda a společnost na lidské zdraví. Dílo koncipoval jako návod pro činnost zdravotní policie, ale narazil na rozpor s reálnými společenskými poměry, neboť nedokázal reagovat na proměnu společnosti na přelomu století.⁴⁵

Charakteristikou pro 19. století v oblasti zdravotnictví a hygieny se na jedné straně stala postupná specializace a vznik nových lékařských oborů a na straně druhé zásadní změny ve zdravotní správě a tím i v péči o nemocné. Tento vývoj je charakteristický i pro století dvacáté.

Změny v organizaci veřejného zdravotnictví doznaly nejvýraznějších změn po revoluci v roce 1848. V březnu tohoto roku vzniklo ministerstvo vnitra, pod které spadala od roku 1852 i agenda zdravotnická.⁴⁶ V důsledku rozpadu patrimoniálního zřízení se ocitla současná zdravotní organizace v krizi, protože byla narušena již vytvořená síť vrchnostenských lékařů a ranlékařů.⁴⁷ První pokusy a návrhy na reorganizaci zdravotnictví v Čechách byly iniciovány už od roku 1848 říšským protomedikem a ředitelem pražské lékařské fakulty Ignácem Nádherným. Ale kvůli pomalé práci centrálních úřadů byla první změna podniknuta až po dvou letech v roce 1850, když ustanovila při ministerstvu zdravotnictví *stálá zdravotní komise* jako poradní a posudkový orgán. V té samé době se

⁴⁴ Dějiny medicíny v datech a faktech, s. 118.

⁴⁵ Tamtéž, s. 99 a 121 – 122.

⁴⁶ Samotné ministerstvo zdravotnictví vzniklo až v roce 1918; Dějiny správy v českých zemích, s. 265.

⁴⁷ Milada Říhová a kolektiv autorů, Kapitoly z dějin lékařství, Praha 2005, s. 96.

zdravotní správa podřizovala novému správnímu rozdělení. Byl snížen počet krajů ze 16 na 7 (na Moravě 2)⁴⁸, tím i počet krajských lékařů a některé zdravotní instituce na nižší úrovni byly zrušeny, což mělo neblahý dopad na snahu vytvořit pevnou síť zdravotníků a lékařských institucí. Než se ale zdravotní správa stačila přizpůsobit těmto podmínkám, v roce 1855 došlo k další změně v územním rozdělení. Snahy o vytvoření pevné sítě okresních lékařů zůstávaly marné a dokud se neustálila situace ohledně územní správy, otázky veřejné zdravotní služby zůstávaly na okraji zájmu.⁴⁹

Až ve druhé polovině 60. let 19. století došlo k jistému posunu v oblasti zdravotnických záležitostí. Především prosincová ústava z roku 1867 umožnila v rámci nového budování politické správy řešit zdravotní organizaci v monarchii. Zdravotní agenda i nadále spadala pod rezort ministerstva vnitra a nová územněsprávní organizace se stala základem zdravotní správy. Tato organizace ponechávala jako nejvyšší zemské úřady místodržitelství, ale země se již nedělily na kraje, nýbrž na politické okresy – v Čechách bylo vytvořeno 89 okresních hejtmanství, 34 na Moravě a 9 ve Slezsku. Poradním orgánem na zemské úrovni se staly *zdravotní rady* složené z pěti až osmi členů a zemského zdravotního rady.⁵⁰

První celistvý zákon, kterým byla organizována veřejná zdravotní služba, byl přijat 30. dubna 1870. Tento zákon platil pro celou předlitavskou část Rakousko-Uherské monarchie.⁵¹ Přenášel odpovědnost za výkon veřejné zdravotní správy na samosprávné orgány. Jeho konkretizace pro jednotlivé země byla ale provedena o několik let později, pro Moravu v roce 1884, Čechy v roce 1888 a pro Slezsko až v roce 1893. Těžiště zákona spočívalo v podřízení veřejné zdravotní správy ministerstvu vnitra. Při tomto ministerstvu byl zřízen poradní orgán – *nejvyšší zdravotní rada* a výkonným orgánem byl *říšský zdravotní referent*. Při zemských místodržitelstvích byly analogicky zřízeny *zemské zdravotní rady* a ustanovování *zemští zdravotní referenti*. Při okresních hejtmanstvích se ustanovily posty *okresních lékařů*, kteří byli podřízeni okresnímu hejtmanovi. Za výkon zdravotní správy v obcích a městech byly odpovědny obecní a městské rady a jimi ustanovení obecní (obvodní) a městští lékaři. Faktické pravomoci těchto rad nebyly příliš rozsáhlé, zato ale nabyly mnohých povinností. Rady odpovídaly za řadu hygienicko-epidemiologických úkolů (prevence, očkování, dohled na školy, hostince, prodej a výrobu potravin...). Lékař měl

⁴⁸ Kapitoly z dějin lékařství, s. 96.

⁴⁹ Dějiny lékařství v českých zemích, s. 125.

⁵⁰ Tamtéž, s. 126.

⁵¹ Uherský zákon vyšel roku 1876. Bylo také podřízeno ministerstvu vnitra a hlavním článkem se stali župní lékaři, jejichž pravomoci směřovaly funkce zemských zdravotních referentů a okresních lékařů; Dějiny medicíny v datech a faktech, s. 95.

povinnosti mimo jiné i sociálního a výchovného charakteru, byl odpovědný za práci porodních bab, měl bojovat proti šarlatánům a léčit obecní chudé. Hlavním zdrojem jeho obživy se tak stala soukromá praxe. Právě toto mělo velký význam pro širší vrstvy obyvatelstva, protože poprvé byla vytvořena hustá a celkem i rovnoměrně rozložená síť dostupných lékařů a kvalifikovaná péče se dostala i na venkov. Na orgány územní samosprávy přešla i funkce zřizování všeobecných nemocnic. Kompetence této zdravotní správy spočívaly v evidování a kontrole práce všech zdravotníků a dále správní složky dohlížely na činnost nemocnic a léčebných ústavů.⁵²

Zákon přijatý v roce 1870 ale neřešil situaci zdravotní péče rychle se zvyšujícího počtu dělnické třídy, z toho důvodu byl v roce 1883 přijat zákon o živnostenské inspekci. Území v Čechách bylo rozděleno na 14 inspektorátů, které měly povinnost dohlížet na ochranu zdraví a bezpečnost dělnictva. I přes tato opatření nebyl zajištěn dostatečně kvalifikovaný dohled na hygienické podmínky v továrnách a dané předpisy byly soustavně porušovány. Mnohem účinnější se staly zákony z roku 1887 o povinném úrazovém pojištění a zákon z roku 1888 o nemocenském pojištění dělnictva. Podle zákona museli být pojištěni všichni zaměstnanci v průmyslu, živností a obchodu, dobrovolně se mohli zapojit i pracovníci v oboru lesnictví, zemědělství apod.⁵³

Podstatnou složkou činnosti měla být i hygienicko-epidemiologická služba, která ale v Čechách do této doby nebyla dostatečně odborně zabezpečena ústavy a laboratořemi. Její formování probíhalo především v zahraničí. Jako vědní obor se hygiena konstitovala teprve v polovině 19. století. Max von Pettenkoffer, zakladatel vědecké a experimentální hygieny, se zabýval všemi hygienickými oblastmi – kvalita ovzduší, vody, půdy, potravin, obydlí atd. Pod jeho vedením byl v Mnichově založen první hygienický ústav. Další významné středisko zabývající se hygienou jako vědní disciplínou byla hygienická škola v Rusku. V čele stál Švýcar Fridrich Erismann, který nechápal hygienu pouze ze zdravotnického hlediska, ale tak, že je vázána na změny v celkové společenské situaci státu.

V Praze byl zřízen hygienický ústav až v roce 1884. Zde bylo snahou prosadit takové pojetí hygieny, které by rozvíjelo především poznatky mnichovské hygienické školy. Konstituování tohoto ústavu trvalo nějakou dobu, přesto se již na přelomu 19. a 20. století stal centrem hygienického vývoje v Čechách.⁵⁴

⁵² Dějiny medicíny v datech a faktech, s. 175.

⁵³ Dějiny lékařství v českých zemích, s. 128.

⁵⁴ Dějiny medicíny v datech a faktech, s. 112.

3. Působnost městských orgánů

3.1 Městská správa

Až do poloviny 19. století neměli lékaři pevné místo v městské radě. To se změnilo po roce 1848, kdy došlo k zavedení ústavnosti a nejnižšími články státu se staly města a obce a v nich volené zastupitelstvo. Do té doby byl vývoj městské rady víceméně plynulý, zásadnější změny nastolily až tereziánské a josefínské reformy. V Českých Budějovicích se na počátku existence města o veřejnou správu dělili rychtář s městskou radou v čele s purkmistrem. Rychtář, úředník dosazený panovníkem, kontroloval politickou a hospodářskou situaci ve městě a také mu náleželo pravomoc soudní a městské radě pak náležel hlavně výkon veřejné správy, řízení městských řemesel, organizace trhů, správa důchodů a jmění apod.⁵⁵ Mezi to byly zahrnuty i povinnosti charakteru zdravotnického (špitály) a hygienicko-stavebního (dláždění, vodovod atd.).

Původně tvořilo městskou radu 12 měšťanů, kteří ze svého středu volili purkmistra. Dále se na správě města podílela i tzv. všechna obec, shromáždění měšťanů svolávané k vyslovení souhlasu při nejdůležitějších rozhodnutí městské rady. S postupným růstem města se začal počet úředníků v městské správě rozšiřovat a značně komplikovat. Nejprve byla městská kancelář rozdělena na českou a německou agendu a v 17. století se počet městských úředníků v Českých Budějovicích zvýšil na několik desítek, z nichž 4 byli určeni pro správu městských špitálů.⁵⁶

Výrazné změny, jak jsem už zmínila v úvodu kapitoly, provedli Marie Terezie a Josef II. Během nich došlo reformou z roku 1751 nejprve k redukci radních a počtu obecních starších a současně s tím byla politická a berní správa ve městech podřízena krajskému úřadu, v jehož čele stál krajský hejtman, kterého do funkce jmenoval panovník.⁵⁷ Reformami josefínskými v 80. letech 18. století zanikl primátorský úřad i tradiční podoba městské rady a na místo toho vznikl magistrátní úřad. Ten tvořilo 12 radních, 3 sekretáři, kancelista a dva sluhové. Tato změna znamenala významný zásah do samotného úřadování a města tak byla

⁵⁵ Kolektiv autorů, Encyklopedie Českých Budějovic, České Budějovice 1998, s. 259.

⁵⁶ Tamtéž, s. 260.

⁵⁷ Dějiny správy v českých zemích, s. 221.

začleněna do jednotné státní soustavy byrokratických úřadů. Ještě v témže desetiletí, konkrétně v roce 1788, se purkmistr vrátil do čela magistrátu spolu se šesti radními a dalšími úředníky. V této podobě zůstalo zřízení městské správy až do poloviny 19. století.⁵⁸

Zásadní zlom ve veřejném zdravotnictví stanovily reformy o obecném zřízení nastolené po roce 1848. Základy ke vzniku moderní městské samosprávy, založené na myšlence existence přirozených práv společenských útvarů na územním podkladě, dalo tzv. Stadionovo prozatímní obecní zřízení ze dne 17. března 1849. Díky němu se obec, respektive město, stalo nejnižším článkem územní samosprávy a zároveň s tím bylo možno ustanovovat *obecní nebo městské výbory*. V čele Budějovic stanul podle tohoto zákona *městský výbor* (Gemeindeausschus) volený na tři roky, z jehož středu byla volena *městská rada* (Stadtrath). Ta tvořila pomocný sbor starosty (v Českých Budějovicích zůstalo starší pojmenování purkmistr) skládající se z radních, z nichž jeden – tzv. *náměstek starosty* (Bürgermeister-Stellvertreter) – mohl zastupovat starostu, pokud to vyžadovala nenadálá nebo naléhavá situace. Sám purkmistr byl výkonným orgánem, nejvyšším pánem města disponujícím širokými pravomocemi a těšícím se značné autoritě. Městská správa zahájila svou činnost dne 3. září 1850 ustanovením tříčlenného výboru, ale během Bachova absolutismu se pak žádné volby nekonaly a výbor tak přetrval celkem 11 let.⁵⁹

Počet členů výboru určovala lidnatost místa. Pro Budějovice jako velké město připadalo v úvahu vždy 36 členů. Městský výbor měl funkci kontrolní, projednával zásadní záležitosti. Na jeho zasedání měla přístup i široká veřejnost. Zastupitelé výboru vytvářely různé pracovní komise – stavební, finanční, pro obecní záležitosti, okrašlovací, *zdravotní*, vodárenskou apod. Jednotliví členové neměli nárok na jakékoliv odměny, pouze starosta měl podle usnesení výboru vyměřen odpovídající plat. Z výboru se volila městská rada, přičemž počet radních nesměl přesáhnout třetinu celkového počtu výborů. Městská rada vyřizovala běžné věci.⁶⁰

V městských výborech se pravidelně objevovali vystudovaní lékaři od roku 1865. jejich počet nebyl velký, pohyboval se od jednoho do tří zástupců maximálně.⁶¹ Spolu s výborem se podíleli na vydávání zdravotních a protiepidemických vyhlášek a tvořili tak zdravotní komisi a zdravotní radu, jejichž pravomoci se odlišovaly. *Statutem pro zdravotní radu* vydaným 1. dubna 1885 bylo stanoveno, že zdravotní rada byla poradní a posudkovou korporací. Projednávala všechny důležité hygienické záležitosti městského úřadu a městského

⁵⁸ Encyklopedie Českých Budějovic, s. 260 – 261.

⁵⁹ Pavel Koblasa, Českobudějovický městský výbor v letech 1850 – 1918, České Budějovice 1998, s. 1 – 3.

⁶⁰ Tamtéž.

⁶¹ Tamtéž, s. 4 – 7.

výboru. Zdravotní rada sestávala ze šesti stálých a osmi volených členů. Mezi stálé členy se počítali purkmistr (nebo jeho zástupce), městský fyzikus, dva městští lékaři, městský stavební úředník a městský zvěrolékař. Mezi osm volených byly určeni tři radní, které volil městský výbor, chemik, lékárník, inženýr, který ale nemusel být členem městského výboru, a dva v Budějovicích praktikující lékaři, kteří byli voleni na návrh městské rady z městského výboru.

Doba úřadování volených členů činila tři roky a členové mohli být zvoleni vícekrát. Členství v radě bylo čestným úřadem a jak je již zmíněno výše, bez nároku na plat.

Povinnosti zdravotní rady se týkaly odevzdání odborných posudků o hygienických městských záležitostech, které byly předkládány městským úřadem a výborem. Dále byla podporována iniciativa členů na udržování pořádku v rámci hygienických předpisů a kontrola a vedení úmrtní statistiky (Morbilitäts- und Mortalitätsstatistik)

Výsledky byly předávány purkmistrovi, který je vyhodnotil a sdělil na zasedání zdravotní rady. Ta byla řádná a mimořádná. Řádné zasedání se konalo jedenkrát za měsíc. Mimořádné sezení svolával předsedající a konalo se, pokud účast přislíbila alespoň jedna třetina členů.⁶²

Povinnosti zdravotní komise byly zaneseny do *Statutu pro zdravotní komisi* z roku 1889. Rozdíly mezi zdravotní radou a komisí byly patrné nejen z personálního složení zastupitelů, ale také v jejich činnosti. Zdravotní komise byla orgánem pro dodržování a dohlížení všech hygienických a zdravotních povinností. Její funkce spadala pod purkmistra, nebo jeho zástupitele a sestávala ze sanitárních referátů městské rady, městského fyzika a 12 členů, kdy jednu polovinu tvořili členové sanitárního výboru a druhou polovinu členové z jiných oborů souvisejících s přírodními vědami – např. technik, chemik, geolog apod.⁶³

Zdravotní komise byla povinna na žádost primátora odevzdávat posudky a byla oprávněna z vlastní iniciativy překládat návrhy na zlepšování hygienické péče. Ohledně pravidelných sanitárních sdělení a zpráv byli ustanoveni jeden nebo více obecních lékařů, aby tento referát vedli.

Stejně jako u zdravotní rady bylo členství čestným úřadem bez nároku na mzdu a funkční období komise činilo tři roky. Jednou do měsíce se konala řádná sezení a mimořádná opět na svolání purkmistra mimo vyhrazené dny.

Další úkoly k řešení spočívaly v kontrole kvalifikace uchazečů na sanitní službu a záležitosti týkající se organizace této služby bezprostředně, nebo dalších záležitostí, které

⁶² Státní okresní archiv (dále SOKA) České Budějovice, Archiv města České Budějovice (dále AM ČB), inv. č. 462, sign. 3 2/127, kart. 71.

⁶³ Tamtéž.

měly principiální význam. Dále komise řídila všeobecné věci, které se dotýkaly většího počtu obyvatel, veřejných zařízení a budov k sanitárním účelům. A naopak z jejich strany byly komisi pravidelně předkládány periodické zprávy určených sanitárních orgánů o zdravotních poměrech v obci.⁶⁴

V praxi to znamenalo, že zdravotní komise řešila problémy zdravotnického charakteru. Reagovala na zvýšený výskyt nemoci a zaváděla spolu s městskou radou opatření týkající se zabránění dalšímu rozšíření, například uzavření města, hlídala pohyb nakažených osob apod. Oproti tomu zdravotní radě byly předkládány stížnosti obyvatel na konkrétní problémy, většinou hygienického rázu. Jednalo se o zapáchající odpadní stoky, nadměrná vlhkost některých bytů, močůvky atd. a na základě toho pak bylo místo prohlédnuto určenými pracovníky a sepsán protokol.

Na základě protokolů a podkladů vydaných zdravotní radou i komisí byly pod hlavičkou purkmistra, nebo jeho zástupce vydávány vyhlášky a oběžníky. Vyhlášky byly krátká stručná sdělení o výskytu nemoci i hygienických závadách, vylepované na veřejných místech, nebo zveřejňované v denním tisku. Oběžníky se týkaly konkrétních institucí nebo soukromých prostor, kdy bylo správcům uloženo neprodlené hlášení výskytu nemoci nebo hygienické závady a toto bylo stvrzeno podpisem.

Takováto opatření mají obzvláště vypovídající hodnotu v oblasti zdravotního stavu obyvatelstva a o spolupráci městské rady se zdravotní radou a komisí. Z nich také vyplývá, že ve druhé polovině 19. století byl výskyt nemocí i hygienických závad v provozech značný.

Ku prospěchu prevence a vzdělávání lékařského personálu přispívaly zdravotnické kongresy. V období 1868 – 1914 dostala městská rada čtyři pozvánky k účasti na mezinárodních zdravotních kongresech.⁶⁵ V pozvánkách byl stanoven datum a místo konání a téma, kterému byl kongres věnován. Nárůst takovýchto kongresů stoupal především až ve 20. století.

Kongresy se konaly v období mezi roky 1897 až 1910 a českobudějovičtí lékaři se mohli tak účastnit kongresů v Madridu, dvakrát v Miláně a v Bruselu. Témata, kterým se kongresy věnovaly, se týkaly nejprve obecného zdravotnictví a národopisu, dále, jak se vypořádat s péčí o duševně nemocné a na posledních dvou kongresech se věnovalo diskuzi o hygieně, demografii a výživě obyvatelstva. Poslední dva kongresy doprovázely výstavy k danému tématu. Takovou byla například hygienická výstava, nebo doplňující přednášky o hygieně ve školách.⁶⁶

⁶⁴ SOKA České Budějovice, AM ČB, inv.č. 462, sign. 3 2/127, kart. 71.

⁶⁵ Tamtéž, inv.č. 3309, sign. 7 1/190, kart. 305.

⁶⁶ SOKA České Budějovice, AM ČB, inv.č. 3309, sign. 7 1/190, kart. 305.

3.2 Vývoj nemocniční péče

V roce 1829 byl zahájen provoz nové nemocnice, tzv. Armen- Kranken- und Korrekionsanalt na Vídeňském předměstí v ústí ulice Karla IV. na Mlýnskou stoku (v místech dnešní hlavní pošty).⁶⁷ Tato instituce měla původně charakter chudince spojeného s léčebnými prostory, tak jako tomu bylo u dosavadního zdravotnického zařízení v Hradební ulici (das Armeninstitut in der Schanzgasse).⁶⁸ Také tomu tak bylo až do 1. ledna 1850, se toto zařízení přeměnilo na všeobecnou veřejnou nemocnici (Das allgemeine öffentliche Krankenhaus). Na výstavbu již v roce 1812 podal návrh magistrátní úředník Matheus Wensl Klaudi, jeho návrh však neprošel a nemocní byli léčeni v dosavadním zdravotnickém zařízení v Hradební ulici, který sloužil především jako charitativní instituce a lékařská péče zde byla nemajetným poskytována bezplatně, ostatním pak za úplatu.⁶⁹ Tento špitál převzal funkci nemocnice po zrušení špitálu sv. Václava v roce 1786,⁷⁰ který byl prvním zdravotnickým zařízením v Českých Budějovicích a o nemocné se staral již od 14. století. Sídli v Krajinské ulici a jeho nestálá a neustále se střídající správa města a církevních řádů vedla k jeho postupnému zániku.⁷¹

Stavba nové nemocnice u Mlýnské stoky, která byla započata v roce 1827 podle projektu stavitele Josefa Bednařika, byla hrazena zčásti městem a zčásti odkazem biskupa J. P. Schaafgotsche.⁷² Finanční náklady se během stavby navyšovaly kvůli nevyhovujícímu terénu, kdy bylo nutné zapustit pro větší stabilitu budovy na bahnitě půdě mnohem více pilotů z masivního dřeva, než se zpočátku předpokládalo.⁷³

Nemocnice byla na počátku své existence obdarována peněžními příspěvky od jednotlivých českobudějovických měšťanů. Výše jejich příspěvků se pohybovala přibližně od 20 do několika tisíců zlatých.⁷⁴ Správa nemocnice, která byla zpočátku obstarávána zástupci města, církve a lékařů, spadala od roku 1850 pod řeholnice Kongregace Milosrdných sester svatého Karla Boromejského,⁷⁵ Podle instrukcí spravovaly nemocnici celkem čtyři řádové

⁶⁷ Encyklopedie Českých Budějovic, s. 309.

⁶⁸ Rinhold Huyer, Beiträge zur Geschichte der Stadt Budweis, I. Band: Geschichte des Armeninstitutes und des Krankenhauses, České Budějovice 1913, s. 49.

⁶⁹ Tamtéž.

⁷⁰ Encyklopedie Českých Budějovic, s. 492.

⁷¹ Tamtéž, s. 309.

⁷² Tamtéž.

⁷³ Beiträge zur Geschichte der Stadt Budweis, s. 64.

⁷⁴ Beiträge zur Geschichte der Stadt Budweis, s. 80.

⁷⁵ Tamtéž, s. 81; Encyklopedie Českých Budějovic, s. 309.

sestry Kongregace, z nichž jedna byla vrchní sestrou (Ordensoberin). Do jejich kompetence spadala péče o nemocné a správa vnitřní ekonomie. Instrukce také vymezovaly postavení sester vůči nemocničnímu lékaři (Spitalarzt), čímž byla myšlena funkce městského fyzika, protože post špitálního lékaře dosud neexistoval. A podle stejných instrukcí byla stanovena i nemocniční komise dohlížející na špitální péči, kterou tvořili čtyři komisaři volení na dobu tří let.⁷⁶

Do nemocnice byly přijímány jen ty nejvážnější případy a za jejich hospitalizaci a pobyt se platil poplatek ve výši jedné koruny a 80 haléřů v obyčejné třídě, v lepší pak činil poplatek pět korun.⁷⁷ O tom, že do nemocnice byli přijímáni lidé ve špatném až kritickém zdravotním stavu, svědčí i vysoká úmrtnost, která v roce 1855 činila přes 21% všech přijatých.⁷⁸

Organizace lékařů působících v nemocnici po roce 1850 nebyla nijak složitá. Vrchní funkci zastával městský fyzikus, který měl mimo jiné povinné činnosti i povinnost léčit pacienty umístěné ve veřejné nemocnici.⁷⁹ Jemu podřízený pak byl první městský lékař, kterému stejně jako městskému fyzikovi mimo jiné povinnosti bylo uloženo i docházet do nemocnice a starat se o pacienty.⁸⁰ Vedle těchto dvou lékařů působili v nemocnici i tzv. pomocní lékaři.⁸¹ O této funkci není ani v pramenech ani v literatuře mnoho napsáno, nejspíše se jednalo o post bez nároku na plat pro mladé lékaře na praxi, nebo lékaře, kteří měli svou vlastní soukromou ordinaci a sanatoria. Těch začalo během 19. století v Českých Budějovicích přibývat.⁸² Postupem času vznikla funkce nemocničního primáře (primarius), který byl nadřízen lékařům sekundárním (secundarius), tedy lékařům pomocným.⁸³ Další úpravu správy provedla nemocnice v roce 1878 tím, že nejužší správu nemocnice tvořil post primáře s platem 400 zlatých a jemu pomocný lékař (sekundární) s platem polovičním. Takto to zůstalo až do roku 1889.⁸⁴

V letech 1864 a 1873 byla přístavbami navýšena kapacita lůžek z původních 24 o dalších 25 – 30 lůžek.⁸⁵ Byla zde zřízena kuchyň, kaple, další dvě místnosti pro nemocné a roku 1873 místnost pro duševně choré (unbändig). Ovšem kapacita i přes tyto přístavby byla v porovnání s počtem obyvatelstva a s jeho tendencí dalšího růstu stále nedostačující. Nárůst

⁷⁶ Beiträge zur Geschichte der Stadt Budweis, s. 82.

⁷⁷ Českobudějovický poutník, s. 131.

⁷⁸ Tamtéž, s. 132.

⁷⁹ SOKA České Budějovice, AM ČB, inv.č. 3420, sign. 7 27/3, kart. 317.

⁸⁰ Tamtéž.

⁸¹ Beiträge zur Geschichte der Stadt Budweis, s. 91.

⁸² Encyklopedie Českých Budějovic, s. 238.

⁸³ Encyklopedie Českých Budějovic, s. 238.

⁸⁴ Tamtéž.

⁸⁵ Beiträge zur Geschichte der Stadt Budweis, s. 89.

obyvatelstva během druhé poloviny 19. století byl téměř trojnásobný.⁸⁶ Tím také stoupal počet hospitalizovaných pacientů za rok, který v roce 1852 činil 252 přijatých, ale v roce 1880 jich bylo už 805.⁸⁷ Z toho důvodu se od roku 1881 rozběhla jednání ohledně výstavby nové nemocnice na okraji města. Dosavadní zařízení nevyhovovalo jednak ze zmíněných kapacitních důvodů a také kvůli tomu, že po zrušení městských vnitřních hradeb se nemocnice ocitla v centru města. Tím bylo znemožněno přistavování dalších lůžkových i lékařských oddělení a také hygienická situace nebyla nejlepší.⁸⁸

Českobudějovičtí lékaři se od roku 1896 sdružovali do organizace *Jihočeská župa lékařská*, jejímž účelem byla péče o kvalitní vzdělání soudobých i budoucích lékařů a také hájila hmotné zájmy lékařů. To bylo upraveno podle usnesení přijatého 7. října 1907 a platného od ledna roku následujícího pro jednotlivé lékaře působící v nemocnicích. Každá nemocnice byla spadala do jedné ze šesti tříd na základě průměru počtu přijatých pacientů vypracovaného v posledních třech letech.⁸⁹

Třída	Počet přijatých do nemocnice
6. třída	do 500/ rok
5. třída	501 – 700/rok
4. třída	701 – 1000/rok
3. třída	1001 – 1500/rok
2. třída	1501 – 2000/rok
1. třída	2000 a výš/rok.

Českobudějovická nemocnice spadala do druhé třídy a podle toho se také odvíjel plat primáře, který tak činil 2400 korun ročně, plat sekundárního lékaře se pohyboval mezi 1400 – 1600 korun za rok a pro správní úředníky bylo vyhrazeno na 2000 korun ročně.⁹⁰

Vedle veřejné všeobecné nemocnice byl v roce 1886 zřízen infekční pavilon na Pražské třídě v místech dnešního komplexu Družba zvaný Šmídovna (Schmiedenhaus). Zde byli hospitalizováni pacienti nakažení vysoce infekčními chorobami, např. cholerou, neštovicemi apod. Další zdravotnickou institucí byl již zmíněný chudobinec umístěný v Hradební ulici, který po otevření všeobecné nemocnice zůstal charitativním zařízením starajícím se místní chudinu. Prostory pro jejich hospitalizování byly v souvislosti imigrace

⁸⁶ Encyklopedie Českých Budějovic, s. 323.

⁸⁷ Českobudějovický poutník, s. 132.

⁸⁸ Českobudějovický poutník, s. 132.

⁸⁹ SOKA České Budějovice, AM ČB, inv. č., 462, sign. 3 2/127, kart. 71.

⁹⁰ Tamtéž.

venkovského obyvatelstva po roce 1850 (po zrušení patrimoniální správy) nedostačující. Tento problém vyřešila nová stavba třípodlažní budovy pro 150 chovanců na Lineckém předměstí v letech 1896 – 1898 na náklady Městské spořitelny. A na počátku 20. století, konkrétně v letech 1901 – 1902 byla zřízena zaopatřovací stanice pro 50 osob v nové budově okresního zastupitelství. Zmínku také zasluží počátek českobudějovické záchranné služby, když byl založen v roce 1896 sanitní oddíl a od roku 1903 byl placen obecní pokladnou. Pro převozy nemocných měl tento oddíl k dispozici povoz tažený koňmi a přezdívaný *chcípáčka*, teprve až ve dvacátých letech 20. století zakoupilo město první dva sanitní automobily.⁹¹

Velký rozkvět ve druhé polovině 19. století zažívaly církevní ústavy. Ty spravovaly nejen školní instituce, nýbrž také pomáhaly při řešení zdravotních a sociálních otázek. Jejich práce se týkala sirotčince, pro který nezbylo místo ve veřejné všeobecné nemocnici a sirotci tak byli posíláni do sirotčince v Praze, kde jim město platilo pobyt. Další institucí spravovanou církví byl ústav pro hluchoněmé, starobinec a chudobinec.⁹² Vedle těchto zařízení využívali českobudějovičtí občané až do roku 1885 dvě lékárny, U Bílého anděla a U Černého medvěda. Poté přibyla lékárna U Matky boží v ulici u Černé věže a v roce 1910 byla otevřena lékárna U Bílého orla. Všechny tyto lékárny se vyskytovaly okolo hlavního náměstí a jejich služby využívala i nemocnice, která si v nich nechávala míchat léčiva, či jí lékárny poskytovaly éter za určitou sumu.⁹³

V roce 1906 se městská rada usnesla na výstavbu nové nemocnice na Lineckém předměstí. Správa i náklady byly rovnoměrně rozděleny mezi okres a město a celkový rozpočet přesahoval jeden milion korun.⁹⁴ Nemocnice byla dostavěna na 60. výročí panování císaře Františka Josefa a po císaři byla i pojmenována – Jubilejní nemocnice císaře Františka Josefa a její kapacita tvořila 150 lůžek. V této nemocnici se již nacházel operační sál, místnost pro sterilizaci nástrojů, rentgen a kancelář primáře. Dále pak jídelna a oddělení pro administrativu, sklepy pro hospitalizaci duševně chorých a komora pro mrtvé s pitevnou. Její kolaudace proběhla v roce 1914.⁹⁵

---

⁹¹ Českobudějovický poutník, s. 132.

⁹² Encyklopedie Českých Budějovic, s. 59.

⁹³ SOKA České Budějovice, AM ČB, inv. č. 3362, sign. 7 2/1, kart. 310.

⁹⁴ Encyklopedie Českých Budějovic, s. 310.

⁹⁵ Tamtéž.

3.3 Komunální hygiena v Českých Budějovicích

Pro komunální hygienu ve městech obecně měly velký význam stavby účelové jako dláždění ulic, vodovod, lázně a kanalizace.⁹⁶ Komunální hygiena v Českých Budějovicích, která by zlepšovala zdravotní situaci obyvatel, nebyla na počátku existence města nikterak systematicky organizována. Podmínky pro prevenci a údržbu čistoty se zdály být díky poloze na soutoku řek Vltavy a Malše více než dobré, ale málokdy je město dokázalo plně využít. Také poměrně hustá koncentrace obyvatelstva na malé ploše nepřispívala ke zlepšení hygienické situace a často urychlovala infekční nákazu občanů. Městská rada vydávala nařízení ve snaze předcházet šíření nakažlivých chorob, ne vždy ale tomu dokázala zcela zabránit. Problémem byly i řemeslnické provozy umístěné v centru města, jejichž odpad a splašky vedly často přímo na ulici.⁹⁷

Od poloviny 14. století dochází ke zpřísnění podmínek pro stavebně-urbanistický řád.⁹⁸ Důvodem bylo i pozvednutí zdravotně-hygienické úrovně, rozvoj komunikací a ohled na životní prostředí. Nespokojenost v tomto směru projevovali i panovníci. Například Karel IV. přikázal odstranit českobudějovické masné krámy z náměstí v roce 1364, tomuto příkazu podléhaly i krámy pekařské, protože oba provozy přitahovaly nejrůznější škůdce, kteří dále šířili infekční nákazy. V roce 1482 zase vyšlo nařízení vydané Vladislavem II. na opravy domů a odstranění hnoje z veřejných prostor. Zejména pak v letních měsících bylo město plné zápachu z prasečích chlévů, žump, koželužen, pivovarů, krčem i masných krámů.⁹⁹ Opatření hygienického charakteru vydávala i městská rada, ale často sami konšelé tyto příkazy nedodržovali a tak se stávaly neúčinnými.

Počátek dláždění ulic v Českých Budějovicích byl zaznamenán podle archeologických nálezů od 13. století. Zprvu byly ulice zpevňovány nejen různým hrubým materiálem jako říčním šterkem nebo pískem, ale například i organickým materiálem jako byla sláma, svazky větví apod.¹⁰⁰ Od poloviny 14. století se objevují tzv. kočičí hlavy. Dohled nad dlážděním ulic, čištění města a vývoz odpadků zaopatřoval mistr výdlažby.¹⁰¹ Ovšem na samém přelomu 19. a 20. století bylo dláždění města stále nedostačující a velký problém představovala za

⁹⁶ Dějiny hmotné kultury I (2), s. 509.

⁹⁷ Tamtéž, s. 526.

⁹⁸ Tamtéž, s. 523.

⁹⁹ Tamtéž, s. 526.

¹⁰⁰ Encyklopedie Českých Budějovic, s. 91.

¹⁰¹ Dějiny hmotné kultury I (2), s. 525.

deštivého počasí blátivost komunikací a naopak za dlouhotrvajícího vedra jejich prašnost. Pouze z části se tomuto dařilo předcházet, a to v formě jednoduchých kropících vozů. Byly to vlastně velké sudy naplněné vodou, které byly umístěny na nápravě, tažené koňmi a vzadu opatřené hadicí.¹⁰² O čistotu ulic dále pečovali městští metaři a čas od času byl vyvezen z jednotlivých domů popel.

Dalším účelovým zařízením na zlepšení hygieny ve městě byla voda a její využití. Jak je již zmíněno výše, České Budějovice měly vodních zásob více než dost. K výhodám polohy města v tomto směru patřila také spodní voda, která se nacházela již ve čtyřech metrech pod zemí, takže už ve 13. století měla většina domů svojí vlastní studnu.¹⁰³ Studny nemusely být tolik hluboké a vykládaly se hlavně kamenem, méně už dřevem. Později, když byl zaveden vodovod, sloužily jako odpadní jímky. První takový vodovod město vybuďovalo v roce 1501. Jednalo se o zařízení, kdy voda byla vedena samospádem v dřevěných rourách dnešní Lannovou třídou z rybníka pod Hlinskem.¹⁰⁴ V letech 1720 – 1739 byl zřízen vodovod vltavské užitkové vody, poháněný vodním kolem do vodárenské věže a odtud veden rourami dál, přičemž roury procházely hrází Krumlovského rybníka (dnešní park Háječek) a voda byla vedena do vnitřního města a Samsonovy kašny vybudované ve stejné době, konkrétně v letech 1721 – 1727.¹⁰⁵ Od druhé poloviny 19. století se začaly dřevěné roury vyměňovat za kovové potrubí a vodovod byl vyveden na předměstí. Po množství epidemií a hledání nového zdroje pitné vody byl na návrh Friedricha Passiniho vybudován vodovod s vodojemem u nedabylského prameniště. Stavba vodovodu v letech 1881 – 1882 probíhala souběžně se zřízením úpravny užitkové vody u rekonstruované vodárenské věže. Ve městě tedy fungoval dvojitý systém zásobování vodou – užitkovou a pitnou, který vydržel přesně sto let.

V pořadí třetím veřejným zařízením, které pomáhalo vytvořit a udržet určitý stupeň hygieny, se staly městské lázně. V Českých Budějovicích byly původně vybudovány zřejmě troje veřejné lázně, o nichž pocházejí první zmínky z roku 1377. Jejich počet během času nijak zvlášť nekolísal a kvůli náročnému i nákladnému zařízení zůstávaly na původních místech. Lázně bývaly zpravidla umístěny nedaleko vodního zdroje, protože provoz vyžadoval neustále dostatek vody. Jejich funkce nespočívala nejen v očištění těla, nýbrž také v očištění duše. Pravidelné návštěvy lázní se tak staly společenskou událostí, která postupem času nabrala spíše negativní charakter.

---

¹⁰² Daniel Kovář, *Budějovice před sto lety. Jihočeská metropole v roce 1900 aneb rok 1900 v jihočeské metropoli*, České Budějovice, 2000, s. 51.

¹⁰³ Encyklopedie Českých Budějovic, s. 543

¹⁰⁴ Tamtéž.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 440 a 543.

První lázně se nacházely v Kněžské ulici, druhé mezi dominikánským konventem a Rybářskou branou v Hroznové ulici a třetí stály za radnicí vedle Solné brány. Až do 18. století zastával lazebník mnohostrannou činnost jak v oblasti léčebné (pouštění žilou, trhání zubů, ošetřování ran) tak i v oblasti péče o tělo (holení a stříhání vlasů nebo vousů).¹⁰⁶ Po tereziánských reformách v roce 1750 se lazebníci rekvalifikovali na chirurgy. Právě tato rekvalifikace související se snahou zlepšit zdravotní péči vedla však k zániku lazeben a dočasnému úpadku osobní hygieny. K znovuoživení lázeňské činnosti došlo ve druhé polovině 19. století, kdy byly vybudovány tzv. Ferdinandovy lázně¹⁰⁷ na břehu Mlýnské stoky, mezi ulicemi Kanovnická a Karla IV. Zde byly poskytovány parní a vanové koupele a zvláště účinné při léčbě srdečních a ledvinových chorob se staly koupele uhličitě. Jejich přestavba a modernizace byla provedena ve 20. letech 20. století.¹⁰⁸

Jediná kanalizace sloužící k odvádění odpadní vody a splašků neměla jako předešlé stavby vlastní historický vývoj. První kanalizace ve vnitřním městě byla vybudována až v letech 1832 – 1836.¹⁰⁹ Odpadní stoky ve vnitřním městě, vybudované v letech 1872 – 1890, byly svedeny do Mlýnské stoky a nesoustavná kanalizační síť pak vyúsťovala do okolních řek a drobných potoků. Při ústích těchto toků bylo patrné silné znečištění. Přesto se k přestavbě město uchýlilo až v polovině 20. století.

---

¹⁰⁶ Dějiny hmotné kultury I (2), s. 537.

¹⁰⁷ Pojmenované podle jejich zřizovatele Ferdinanda Hrbka; Encyklopedie Českých Budějovic, s. 234.

¹⁰⁸ Tamtéž.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 188.

4. Zdravotní péče v Českých Budějovicích v letech 1868 – 1914

4.1 Lékaři a ostatní zdravotní personál

Zákonem o veřejné zdravotní správě z roku 1870 se vytvořila na našem území hierarchicky složená síť lékařů. Veřejné zdravotnictví spadalo pod ministerstvo vnitra, v každé zemi stál v čele lékař s titulem zemského protomedika a v každém okrese byl stanoven okresní lékař. Ten dohlížel na dodržování zdravotní péče a hygieny.¹¹⁰ Na tento zákon navazovaly zákony zemské, jimiž byli ustanoveni obvodní lékaři působící ve městech a obcích.¹¹¹ Obvodní lékaři byli podle zákona ustanovováni okresním zastupitelstvem, podle zákona z roku 1893 jim bylo tímto úřadem vyměřováno služné a vypláceno okresní pokladnou. Obvodní lékař vykonával tak péči v obvodě, pro který byl jmenován.¹¹² Ve městech byli pak lékaři rozděleni na městské fyziky, městské lékaře a ostatní lékaře, kteří většinou vykonávali soukromou praxi. Po celé 19. století se lékařská péče neustále zlepšovala. Lékaři začali využívat pokroky novověku v přírodních vědách, ale přesto se řídili pravidlem, že léčba pacienta je úspěšná jen v případě, když lékař léčí v souladu s přírodou a musí si být vědom, kam až může v léčbě nemocných zajít.¹¹³

V Českých Budějovicích byl všem lékařům nadřizen městský fyzikus, jehož povinnosti byly podrobně zaneseny do *Konceptu na řízení veřejné sanitární služby v obci České Budějovice*.¹¹⁴ U tohoto konceptu není připsáno, kdy byl přesně vyhotoven a kdy vešel v platnost, ale v příložených pracovních verzích jsou za rozmezí zpracování uvedeny roky 1883 – 1884.¹¹⁵ Účelem tohoto konceptu bylo konkrétněji řídit sanitární službu, kterou dosud obstarával jen malý počet odborníků. Služba tudíž nespočívala jen v činnosti určené zákonem, ale také ve vlastní iniciativě a zručnosti ze strany lékařů.

¹¹⁰ Daniel Kovář, *Budějovický poutník aneb Českými Budějovicemi ze všech stran*, Praha 2006, s. 131.

¹¹¹ Marie Vojtová, *Obecné dějiny lékařství*, Praha 1970, s. 129.

¹¹² SOkA České Budějovice, AM ČB, inv.č. 3283, sign. 7 1/92, kart. 300.

¹¹³ Josef Kohn, *Das Buch der Gesundheit. Darstellung der Krankheiten und deren Behandlung für Nichtärzte*, České Budějovice 1861, s. 1.

¹¹⁴ SOkA České Budějovice, AM ČB, inv.č. 3420, sign. 7 27/3, kart. 317.

¹¹⁵ Tamtéž.

Městským fyzikem byl jmenován graduovaný lékař disponující znalostmi ve zdravotním zákonodárství, hygieně atd. Jemu náleželo vyřizování celkové sanitární agendy obce skrze purkmistra nebo jeho zástupce a jeho dozor spočíval v:

a) ovládání sanitárně-policejních předpisů ve vztahu na ulice, cesty, místa a chodby, veřejné shromažďovací prostory, byty, znečištěné kanály a žumpy, stojaté i tekoucí vodstvo, dále na pitnou a užitkovou vodu, nádoby a konečně také dohlíží na veřejná koupaliště a školy

b) evidenci nalezenců, kteří nebyli umístěni ve veřejných zařízeních, hluchoněmých, bláznů a kretěnu a stejně tak dohled na péči těchto osob

c) provádění místních opatření zabraňujících infekčním (infectiös-contagiöser) nemocem a jejich dalšímu šíření

d) ovládání sanitárně-policejních ustanovení a předpisů ohledně pohřbívání, hřbitovů, mární atd.

e) má zastávat funkci zdravotního referenta města při všech zdravotně policejních ohledáních, příkazech, vykopání mrtvol, převozech a pitvách atd., prováděných politickým úřadem na území obce.

Bezprostředně mu nepodléhalo:

f) bezprostřední kontrola zdravotních a blahodárných institucí v obci, prohlídky úřadujících i penzionovaných úředníků a zaměstnanců, vypracovávání sanitární výroční zprávy za účelem publikování, opírající se o výsledky nejnovějších výzkumů a vymožeností ve vědě veřejného zdravotnictví

g) intervence při zřizování veřejných budov jako škol, kasáren, zdravotních a blahodárných ústavů, trhů, pracovních domů atd., stejně tak při rozdělování ubytovacích konsensů u novostaveb a přestaveb

h) léčení přijatých pacientů v českobudějovické veřejné nemocnici.¹¹⁶

V tomto konceptu se nacházejí i instrukce pro první dva městské lékaře. Jejich kompetence a povinnosti byly podobné. Prvnímu městskému lékaři bylo uloženo bezplatné ohledání mrtvých (Todtenbeschau) ve 3. a 4. městské části, tedy na Lineckém a Vídeňském předměstí a očkování v těchto částech města. Dále bezplatná léčba městských chudých, prohlídky prostitutek, přičemž kontroloval, aby prostitutky byly sledovány a vedeny k pravidelným prohlídkám,¹¹⁷ lékařská služba ve veřejné nemocnici a vyřizování obdukci (pitev).¹¹⁸

¹¹⁶ SOkA České Budějovice, AM ČB, inv.č. 3420, sign. 7 27/3, kart. 317.

¹¹⁷ Milena Lenderová, Chytila patrola... aneb prostituce za Rakouska i republiky, Praha 2002.

¹¹⁸ Tamtéž.

U druhého městského lékaře se povinnosti týkaly ohledávání mrtvých, léčení a očkování v první a druhé městské části, tedy ve vnitřním městě a na Pražském předměstí, dále to byla lékařská služba v městském chudobinci a chorobinci – špitál sv. Václava, tzv. Šmídova a špitál Nejsvětější Trojice, bezplatné prohlídky postrkovaných (Schüblinge) a vyřizování pitev.¹¹⁹

Zvlášť pak byly uvedeny instrukce pro léčbu obecných chudých, kde všichni chudí musí být sepsáni, aby lékař věděl, koho má léčit podle normy pauperum (nach der norma pauperum), aby se neděly žádné nešvary v této věci. Každému tohoto druhu individu u je ze strany purkmistrovského úřadu vydáno potvrzení na jeho jméno. Vyjmuti jsou z toho postrkovaní, kteří se prokazují bez svého postrkového čísla a léčba chudiny náleží v principu městským lékařům.¹²⁰

V archivních materiálech je i několik dalších konceptů a zdravotní instrukce, které pocházejí z jiných měst. Pravděpodobně se jedná o spolupráci městských rad na institucionalizaci městského zdravotnictví. Předlohou *Konceptu na řízení veřejné sanitární služby v obci České Budějovice* se stal podle rozložení bodů a povinností pro lékaře řád z roku 1875 z města Znaim (Znojmo).¹²¹

V souvislosti s nárůstem obyvatelstva hlavně během 2. poloviny 19. století i stále vysokému výskytu infekčních nemocí bylo nutné přenést zdravotní péči i zodpovědnost na další lékaře, takže se během této doby rozšířil počet městských fyziků na dva a městských lékařů na tři.¹²² Vedle těchto lékařů působili v Českých Budějovicích lékaři praktikující a pomocní¹²³ a městem byla zřízena funkce placeného městského chirurga.¹²⁴ Jejich přesný počet není ale nikde uveden.

Do funkce městského fyzika nebo městského lékaře jmenoval podle zemského zákona z roku 1888 obecní výbor a volba lékaře spočívala na základě veřejně vypsaného konkurzu.¹²⁵ Takovéto konkurzy byly vypsané v denním tisku a v odborných lékařských časopisech a podle vyhlášky z roku 1900 byly tímto pověřeny okresní výbory a správní výbory všeobecných veřejných nemocnic.¹²⁶ Požadavky v inzerátech byly pevně stanovené, uchazeč musel mít doktorát veškeré vědy lékařské a musel mít praxi buď dva roky jako pomocný lékař

---

¹¹⁹ SOkA České Budějovice, AM ČB, inv. č. 3420, sign. 7 27/3, kart. 317.

¹²⁰ Tamtéž.

¹²¹ Tamtéž.

¹²² Encyklopedie Českých Budějovic, s. 238.

¹²³ SOkA České Budějovice, AM ČB, inv. č. 3323, sign. 7 1/233, kart. 305.

¹²⁴ Encyklopedie Českých Budějovic, s. 238.

¹²⁵ SOkA České Budějovice, AM ČB, inv. č. 3303, sign. 7 1/172, kart. 305.

¹²⁶ Tamtéž, inv. č. 3320, sign. 7 1/215, kart. 305.

ve veřejné instituci, nebo tři roky praxe ve veřejné zdravotní službě a musel znát obě zemské řeči, tedy češtinu a němčinu.

Další instrukce pro obvodní lékaře (Gemeindeärzte, Distriktsärzte) jsou zapsány ve výtahu ze zákona z 24. 12. 1908. Tyto povinnosti byly velmi podobné těm z *konceptu*, ale o něco více podrobnější a konkrétnější. Obvodním lékařům tak jako je v řádu předchozím náleželo léčení nemocných i obecně chudých, a to bez ohledu na jejich příslušnost, nemístní nemocní jsou léčeni jenom po prokázání reciprocit, tedy po prokázání nějakého vztahu k obci (nachgewiesener Reziprozität).¹²⁷ Dále byly povinovány provádět očkování osob i jejich přeočkování, ohledávat mrtvé, dohlížet na duševně nemocné a vyhotovovat zdravotní posudky těchto osob, zpracovávat opatření k ochraně proti infekčním nemocem pro občany a spolu se zvěrolékařem i pro zvířata, dále dohlížet na potraviny, poživatiny a jejich skladování, účastnit se zasedání v místní zdravotně-policejní komisi a podávat zprávy o zdravotním stavu osob ve veřejných institucích.¹²⁸ Tyto povinnosti byly zapsány do paragrafu 31, v následujícím paragrafu bylo určeno, jaké činnosti obvodní lékař nesmí odmítnout. Z obecních prostředků byl obvodním lékařům zaplacen výkon zvláštních lékařských funkcí pro veřejné instituce (např. školy), které požadovalo obecní zastupitelstvo a dozor na potraviny ve městě. Ze státní kasy jim bylo placeno ošetření vychovaných nalezců ve zdravotním obvodě a funkce epidemického lékaře při vypuknutí epidemie.¹²⁹ Podle tohoto zákona byli lékaři rozděleni do tří platových tříd. Ty byly odstupňovány podle délky služby, takže první třídu tvořili lékaři služebně nejstarší a třetí naopak služebně nejmladší. Přesná výše platů nebyla v tomto zákoně zmíněna, pouze v úpravě zákona z roku 1906 o penzijním pojištění je připsáno, že plat lékaře po 35-leté službě činil 800 korun ročně.

Jak jsem již zmínila výše, lékařům náležela i povinnost očkování. Týkalo se především dětí a probíhalo každoročně během několika dnů v Obecné a měšťanské škole, která se nacházela na rohu Kanovnické a Kněžské ulice.¹³⁰ Občané byli k očkování vyzýváni veřejnou vyhláškou a bylo povinné, pokud se někdo nedostavil, omluvit svou neúčast. Pro občany, kteří očkování moc nedůvěřovali, bylo vydáno poučení o jeho nezbytnosti. V něm se uvádí, že očkování chrání proti „hyzdícím“ neštovicím. Byla potřeba očkovat už děti, díky čemuž byl průběh nemoci mírnější a nedocházelo tak často k úmrtí. Podle statistiky zde uvedené umíralo 5% očkovaných a oproti tomu neočkovaných až 30%.¹³¹ V této době bylo očkování zdarma.

---

¹²⁷ SOkA České Budějovice, AM ČB, inv. č. 3283, sign. 7 1/92, kart. 300.

¹²⁸ Tamtéž.

¹²⁹ Tamtéž.

¹³⁰ Tamtéž.

¹³¹ SOkA České Budějovice, AM ČB, inv. č. 3283, sign. 7 1/92, kart. 300.

Při vypuklé epidemii v 80. letech 19. století se očkování konalo každý týden v bytě konkrétního ranhojiče.¹³²

V dobách epidemií, především infekční nemoci cholery, rozdělovala městská rada spolu se zdravotní komisí město na obvody (okresy), pro něž byl ustanoven lékař a jeho povinností bylo poskytovat lékařskou pomoc všem bez rozdílu ve dne i v noci.¹³³ Bylo mu doporučováno, aby se dobře orientoval v obvodě jemu určeném, aby měl dobrou znalost místních obyvatel a také musel pravidelně obcházet příbytky, kde sledoval čistotu domu a jeho bezprostředního okolí, dále osoby, které byli již nemocné, nebo podezřelé z nákazy a jejich stravování.¹³⁴ Pokud by shledal nějaké nedostatky, bylo mu uloženo je odstranit jemu všemi dostupnými prostředky a pokud to nebylo již v jeho silách, tak oznámit inspektorátu městské stráže.¹³⁵

Další zdravotní personál tvořili podle *Konceptu na řízení veřejné sanitární služby v obci České Budějovice* dvě porodní báby a městský zvěrolékař. Jejich povinnosti v něm ale zmíněny nebyly. Zvěrolékař měl na starosti pečovat o zvířata a spolupracoval s obvodními lékaři na zpracování opatření k ochraně proti nakažlivým nemocem a dále s městskou radou při vydávání vyhlášek, které se většinou týkaly výskytu vztekliny. Porodní báby se řídily instrukcemi vydanými státem z roku 1809, dále pak nařízením ministerstva vnitra z 25. dubna 1874, které bylo doplněno a revidováno 4. června 1881.¹³⁶ Podle tohoto se porodní bába řadila ke zdravotnickému personálu a dozor nad ní vykonával obecní úřad a spolu s ním okresní lékař.¹³⁷ Podle paragrafu číslo 19 byly porodní báby povinovány zapisovat všechny své úkony a průběh porodů do tzv. tabulek narozených a do svých deníků. Tato úřednická činnost jim však nebyla vlastní a záznamy, původně určené ke statistikám, lze nalézt sporadicky.¹³⁸

Činnost a spolehlivost porodních bab zaštiťovala obec. Jí náleželo podle zákona z roku 1888 zajišťovat dostatečně kvalifikovanou péči při porodech zkušenými porodními babičkami a starala se, aby všechny porodní báby měly dostatečné vybavení pro porody. Podle výnosu ministerstva vnitra z 10. září 1897 si měly porodní báby na své náklady opatřit nové schránky pro své náčiní s příslušným obsahem.¹³⁹ Pokud to pro některou bylo nad její možnosti, obec byla povinna pomoci.¹⁴⁰ K jejich povinnostem patřilo kromě svědomitého

¹³² Tamtéž, inv. č. 3427, sign. 7 27/26, kart. 324.

¹³³ Tamtéž.

¹³⁴ Tamtéž.

¹³⁵ Tamtéž, kart. 325.

¹³⁶ Milena Lenderová, Karel Rýdl, *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*, Praha a Litomyšl 2006, s. 70.

¹³⁷ Tamtéž, s. 71.

¹³⁸ Tamtéž.

¹³⁹ SOkA České Budějovice, AM ČB, inv. č. 3367, sign. 7 2/9, kart. 311.

¹⁴⁰ Tamtéž.

zacházení u porodů také pečlivě dbát na čistotu nástrojů. Jejich výčet uvádějí babické příručky. Povinná výbava se tedy skládala z klystýru (v roce 1814 se užívala cínová stříkačka jako klystýr), tkaničky k převázání pupeční šňůry, nůžky, voskované plátno, vonné věci ke vzkříšení matky z mdlob, popřípadě dítěte, kus mořské houby, skořice a skořicová tinktura k zastavení krváčení po porodu, opiová tinktura proti bolestem (tzv. laudanum), heřmánek a máta na čaj, ocet olej a skla na odsání mléka. Postupem času k tomu přibyl kartáček na ruce, krystalky kyseliny karbolové, karbolový olej a hofmanské kapky v dobře uzavíratelných nádobkách a některá z babických učebnic, kterou porodní bába vlastnila a neustále se z ní měla vzdělávat.¹⁴¹ V Českých Budějovicích podle soupisu z roku 1893 působilo 21 porodních asistentek a jejich počet se výrazně neměnil ani v následujících letech. Kolem roku 1907 se jejich počet zvýšil pouze o dvě.¹⁴²

---

¹⁴¹ Radostné dětství?, s. 72.

¹⁴² SOkA České Budějovice, AM ČB, kart. 311.

4.2 Vyhlášky a obecná nařízení vydávaná městskou radou ve spolupráci s lékaři

Ačkoliv se péče o nemocné během 19. století díky vybudované organizované síti lékařů zlepšila, výskyt infekčních nemocí byl i nadále velmi vysoký. Nemalou vinu na tomto stavu nesli samotní občané a to kvůli nedostatečné osobní hygieně.¹⁴³ Stejně jako ve středověku ohrožoval obyvatele Českých Budějovic mor, v 19. století se velmi závažnou nemocí stala cholera.¹⁴⁴ Aby mohla jednotlivá města předcházet zavlečení nemoci, vydávalo ministerstvo vnitra poučení o choleře, rozesílala je na místodržitelství, kde byla vnášena do zemských zákonů a odtud dál rozesílána do měst.¹⁴⁵ Městská rada jednala na jejich základě a společně se zdravotní radou a zdravotní komisí prováděla pravidelná hygienická šetření, následně vydávala posudky a nařízení, ve kterých apelovala na občany a radila jim, jak se této nemoci bránit. Nařízení městské rady bylo ve formě *vyhlášek* a *oběžníků* a obé se vydávalo při ohrožení města infekcí. Doporučení v nich se většinou týkalo udržování čistoty a dostatečné hygieny jak osobní, tak i veřejné.¹⁴⁶

Poučení o charakteru nemoci bylo známo nejen lékařům, ale také městské radě. Ta se snažila zpravovat občany vyhláškami a poučeními ve zkrácené, srozumitelné formě.¹⁴⁷ Obyvatele města byli informováni, že se jedná o nakažlivou nemoc vyskytující se především v lidských a zvířecích exkrementech a ve vlhkých hnilých potravinách nebo věcech. Také se všeobecně vědělo, že cholera se nepřenáší vzduchem, ale bývá do města přímo zavlečena osobami. Její inkubační doba je zhruba týden a průběh nemoci tkví v silném průjmu a celkové slabosti. Z toho důvodu pak městská rada apelovala na dodržování hygienických pravidel. Také se doporučovalo vyhýbat místům stížených nemocí a dbát na životosprávu.¹⁴⁸

K nejčastějším pravidlům, jak zavlečení nemoci předejít, patřilo přísné udržování čistoty v domech i před nimi, pravidelném bílení a větrání příbytků, odstraňování exkrementů z veřejných i soukromých prostor a zalévání záchodů rozpuštěným vápnem chlorovým ve vodě nebo skalici zelené (vitriol železitý).¹⁴⁹ Další pravidla se pak týkala střídmosti a správné životosprávy. Lidé se měli vyhnout požívání nezralého ovoce, nahnílého masa, tzv. nevykvaseného piva, starých jitrnic atd., neměli se zbytečně namáhat a vyčerpávat, neboť

¹⁴³ SOkA České Budějovice, AM ČB, inv. č. 3427, sign. 7 27/26, kart. 324.

¹⁴⁴ Encyklopedie Českých Budějovic, s. 287.

¹⁴⁵ SOkA České Budějovice, AM ČB, kart. 325.

¹⁴⁶ Tamtéž, kart. 324.

¹⁴⁷ Tamtéž, kart. 324, 325.

¹⁴⁸ Tamtéž.

¹⁴⁹ Tamtéž, kart. 324.

každé oslabení organismu zvyšovalo riziko nakažení.¹⁵⁰ Dodatkem k poučení z roku 1892 pak byli občané seznámeni s dostupnými dezinfekčními prostředky a seznamem věcí, které bylo nezbytné pro nemocné i zdravé. Tím byly myšleny pro nemocné různá nepropustná plátna místo prostěradel, označené nádoby nemocného, nářadí na čištění, mísy na přípravu dezinfekce, omývání rukou apod.¹⁵¹

Pro majitele domů byly vedle informací ve vyhláškách důležité oběžníky rovněž vydávané městskou radou, ve kterých bylo majiteli uloženo důsledně udržovat a zajišťovat čistotu ve svém domě. Na své náklady byl povinen odstraňovat hygienické závady, nejčastěji to byla močálovitá voda ve sklepích, velké množství odpadků, nedostatečné čištění záchodů i společných prostor a zvláště pak musel dbát na čistotu studně i vody v ní. Nedodržování těchto pokynů bylo trestáno pěti zlatými. Dále bylo majiteli uloženo, aby každý výskyt nemoci neprodleně ohlásil inspektorátu policejní strážce.¹⁵²

Vedle těchto opatření, která v podstatě závisela na přístupu obyvatel (popřípadě majitelů domů), vykonávala zdravotní komise pravidelné návštěvy jednotlivých domů a výsledky zapisovala do *zpráv o zdravotním stavu v domech v obci Budějovice* (Berichte über sanitäre Zustände in den Häusern der Stadt Budweis). Do těchto zpráv pak bylo zapisováno jméno majitele, adresa, zjištěné nedostatky uvnitř domu a na zahradě, datum a podpis kontrolujícího – většinou lékaře. Tyto kontroly byly povinné pro všechny čtyři části města (vnitřní město, Linecké předměstí, Pražské předměstí, Vídeňské předměstí) jednotlivě a konaly se zhruba dvakrát do roka z pověření městské rady.¹⁵³

Cholera ovšem nebyla jedinou infekční chorobou vyskytující se na území Českých Budějovic. Další nebezpečnou nemocí, před kterou byli obyvatelé varováni městskou radou, byly neštovice (Variola).¹⁵⁴ Zatímco v případě cholery byly vyhlášky a zprávy o výskytu vydávány téměř po celé sledované období 40 let, epidemie neštovic se v hojnější míře vyskytovala v 80. letech 19. století.¹⁵⁵ Neštovice byly velmi nebezpečné pro děti ve školním věku, proto bylo vyhlášeno povinné očkování, které se konalo každoročně, v době zvýšeného výskytu pak každý týden, jak je zmíněno v předešlé kapitole. Při onemocnění neštovicemi pak byla velmi nutná izolace dotyčného. Rodinám byl doporučován omezit jakýkoliv styk s nemocným a pokud měla možnost, tak umístit nemocného do jiné místnosti, jinak byl nutný převoz do nemocnice. Tyto povozy, jimiž byli nemocní transportováni, museli tzv. *městští*

¹⁵⁰ SOkA České Budějovice, AM ČB, inv. č. 3427, sign. 7 27/26, kart. 324.

¹⁵¹ Tamtéž, kart. 325.

¹⁵² Tamtéž, kart. 325.

¹⁵³ Tamtéž.

¹⁵⁴ Tamtéž, kart. 324.

¹⁵⁵ Tamtéž.

vykonavatelé desifenkce pokaždé vyčistit.¹⁵⁶ Po uzdravení nebo smrti nemocného bylo pak velmi nutné důkladné vyprání šatstva a peřin a vyčištění postelí i slavníků nakažených, aby se předešlo další nákaze. Poměrně často bylo doporučováno i spalování věcí nakažených, ať už zemřeli nebo ne. Také byl přísně zakázán jakýkoliv převoz nemocného z místa na místo (kromě převozu do nemocnice) pod pohrůžkou trestu.¹⁵⁷ V případě úmrtí se dotyčný do šesti hodin po smrti musel přenést do umrlčí komory a po 24 hodinách ve vší tichosti pohřbít. Veřejný pohřeb, vystavování mrtvoly nebo modlení se u jeho těla bylo přísně zakázáno.¹⁵⁸

Při zvýšeném výskytu těchto nemocí pociťovaly ztíženou situaci i pracovní provozy a hlavně školy. Povinností vedoucích pracovníků a učitelů ve školách bylo bedlivě pozorovat děti i zaměstnance a při zjištění onemocnění to ihned nahlásit purkmistrovskému úřadu nebo inspektorátu policejní stráže. Dotyční pak byli úředně ponecháni v izolaci a jejich návrat byl povolen na základě zdravotních zpráv o uzdravení. Lékařům pak bylo ukládáno pravidelně navštěvovat školní instituce a spolu se školskou správou odstraňovat případné hygienické nedostatky.¹⁵⁹

Pro další infekční nemoci, jakými byla spála, spalničky, záškrta a tuberkulóza, platily stejná opatření.¹⁶⁰ Ačkoliv nebyly tak hojně vydávány vyhlášky při jejich výskytu, neznamenalo to, že by se ve městě vůbec nevyskytovaly. Lékař byl povinen u každého případu onemocnění vést o nemocných podrobné záznamy a při epidemiích sestavit statistiky.¹⁶¹

Za dodržování hygieny ve veřejných provozech, jakými byly hostince, krčmy apod. zodpovídali jejich majitelé. Při výskytu epidemie museli udržovat bdělost kromě hostinců i noclehárny a pronajímatelé bytů při ubytování příchozích cizinců, aby tak infekce nebyla zavlečena do města. Zvláště kontrolováni byli ti, kteří pocházeli ze zemí, kde se právě nemoc (většinou se jednalo o cholera) vyskytovala.¹⁶² Přísná pravidla platila i pro hospody a ostatní veřejná stravovací zařízení, která musela pečlivě dbát na omývání nádobí. Podle ustanovení z roku 1912 bylo přísně zakázáno mýt sklenice říční vodou.¹⁶³

Městská rada se starala nejen o zdraví občanů skrze svou úřednickou činnost a výstavbu účelových zařízení (zmíněných již v kapitole o komunální hygieně), jejichž přínos ke zlepšení hygienických podmínek byl evidentní, nýbrž také o celkovou údržbu města.

¹⁵⁶ SOkA České Budějovice, AM ČB, inv. č. 3427, sign. 7 27/26, kart. 325.

¹⁵⁷ Tamtéž.

¹⁵⁸ Tamtéž.

¹⁵⁹ Tamtéž.

¹⁶⁰ Tamtéž, inv.č. 3436, sign. 7 27/251, kart. 328.

¹⁶¹ Tamtéž, inv. č. 3427, sign. 7 27/26, kart. 324.

¹⁶² Tamtéž, kart. 325.

¹⁶³ Tamtéž, inv. č. 3339, sign. 7 1/295, kart. 308.

Zřizovaly se promenády, parky, značná byla i výsadba zeleně. Jediné, co organizačně zaostávalo byla údržba čistoty ze strany samotných obyvatel a vlastníků domů. Proto rada apelovala na občany, aby více pečovali o svá obydlí a pravidelně odstraňovali odpadky. To se především týkalo majitelů domů, jimž bylo toto vyvážení svěřeno. Lékařskými šetřeními ale bylo zjištěno, že se tak děje ani ne u poloviny českobudějovických domů.¹⁶⁴ Proto byly ustanoveny podle usnesení obecního výboru z roku 1885 osoby pověřené čištěním žump a odvážením odpadků z jednotlivých domů a majitelům pak bylo uloženo platit obecní pokladně vyměřený poplatek za tuto službu.¹⁶⁵ Později, v roce 1892, podala městská rada návrh na zřízení skladiště na fekálie.¹⁶⁶ Dalším usnesením obecního výboru z roku 1909 se snažilo město zabránit náhodnému vyhrabávání příliš mělko zahrabaných mršin psy. Podle tohoto ustanovení bylo povinné zakopávat zdechlíny až do hloubky dvou metrů v písčité půdě.¹⁶⁷

Tato usnesení jak hygienického tak i zdravotnického rázu se neustále opakovaly. Městská rada vydávala bezpočet takovýchto opatření a poučení i během první světové války, které ale byly spíše určeny lékařům a jejich povinností vůči zraněným brancům.¹⁶⁸

---

¹⁶⁴ SOkA České Budějovice, AM ČB, inv. č. 3427, sign. 7 27/26, kart. 325.

¹⁶⁵ Tamtéž, kart. 324.

¹⁶⁶ Tamtéž, kart. 325.

¹⁶⁷ Tamtéž, inv. č. 3319, sign. 7 1/214, kart. 305.

¹⁶⁸ Tamtéž, inv. č. 3436, sign. 7 27/521, kart. 328.

4.3 Městské jatky

Jako ukázkou pro vývoj hygienických předpisů jsem si vybrala jateční provoz. V tomto směru byly městské jatky jedním z nejproblémovějších provozů.

Českobudějovické masné krámy, které byly do roku 1859 cechovním zařízením, se nacházely až do 90. let 19. století ve vnitřním městě. Teprve po zrušení cechů přešla jejich správa do rukou města a vzniklo *Společenstvo řezníků a uzenářů*, které zodpovídalo za jejich chod. Masné krámy dlouho sloužily především k prodeji masa a masných výrobků. Občané si porážky drobného dobytka, jakým se označovala prasata, kozy, ovce a telata, prováděli převážně sami a postupem času se začal dobytek porážet za poplatek i v masných krámech. Ty měly k dispozici malý dvorek na přechovávání drobného dobytka, ale nebyly dostatečně kapacitně uzpůsobeny ani vybaveny k velkému množství porážek.¹⁶⁹ Přesto ještě před vybudováním nových městských jatek vycházely vyhlášky, které kvůli častému výskytu vztekliny zakazovaly provádět porážky bez veterinární prohlídky a mimo vyhrazena místa.¹⁷⁰

Původně se masné krámy nacházely na hlavním náměstí, ale už v roce 1364 se přestěhovaly do vlastního stavení na rohu Krajinské a Hroznové ulice, kde vydržely až do roku 1893.¹⁷¹ Řezníci do té doby ještě využívali stavení u Rybniční brány nedaleko řeky Vltavy, kde se snadněji odstraňoval odpad. Neblahý dopad to ovšem mělo na hygienu. Jednoduché vybavení nedovolovalo udržovat čistotu a s tím souvisel i linoucí se odpudivý zápach, zvláště pak intenzivní v letních měsících.

Návrhy a plány na jejich přestavbu, rozšíření a odstranění z vnitřního města jsou zaznamenány od 80. let 19. století. Důvodem byly již kapacitně nevyhovující prostory a také snaha odstranit hygienické závady spojené s nepříjemným zápachem. V roce 1892 podal purkmistrovský úřad žádost ke zřízení prozatímních jatek a 1. července 1893 byla započata stavba nových městských jatek na Pražské třídě.¹⁷²

Toto přemístění provázely od počátku problémy. Jednak se město nejdříve nemohlo domluvit za čí náklady se nové městské jatky postaví, zda za městské, nebo za náklady samotného Společenstva řezníků a uzenářů a dále na jakém místě. Pozemek vybraný městskou radou, který se nacházel na Pražské třídě za železnicí u hřbitova Společenstvu

¹⁶⁹ Encyklopedie Českých Budějovic, s. 167.

¹⁷⁰ SOkA, České Budějovice, AM ČB, inv. č. 3422, sign. 7 27/16, kart. 317.

¹⁷¹ Encyklopedie Českých Budějovic, s. 167.

¹⁷² SOkA České Budějovice, AM ČB, kart. 317.

nevyhovoval kvůli nedostatku vody a také kvůli možné kontaminaci z pohřbívání. Společenstvo sepsalo stížnost, ve které vyjmenovalo dlouhý výčet nedostatků na pozemku vybraného městem. Hlavní důraz byl kladen na již zmíněný nedostatek čisté vody, nevybudovanou odpadní stoku, dále upozorňovali na nadměrnou prašnost na Pražské třídě, takže než by se maso dovezlo do města, zaprášily by se jeho svrchní části a uzenáři by ho museli pracně ořezávat. Následujícím problémem se stal hustý provoz na železnici, takže se několikrát za den kvůli stojícím vlakům přerušila na několik desítek minut doprava na silnici. Ani to nechtěli řezníci dopustit, neboť uzenáři většinou zpracovávali maso ještě zatepla. A nakonec také žádali, aby do městských jatek byla zavedena elektřina nebo plyn, protože osvětlení petrolejem bylo jednak nedostatečné a jednak hrozilo ukápnutí petroleje na maso, čímž by se stalo nepoživatelné.¹⁷³ Poslednímu požadavku bylo vyhověno až po roce 1911, když byla nejprve elektřina zavedena na komunikace na Pražském předměstí a poté i na jatky.¹⁷⁴

Ještě dříve, než byly městské jatky přestěhovány na Pražské předměstí, muselo město zajišťovat co nejvíce bezproblémový provoz uvnitř města. Porážky se nesměly provádět mimo určená místa, tedy v soukromých prostorách, a bez veterinární prohlídky. Právě kvůli častému výskytu vztekliny a jiných infekčních chorob u zvířat se vydávaly vyhlášky, které reagovaly na konkrétní případy výskytu nemocí a určovaly tak další zacházení s dobytkem. Nařízením z roku 1870 a oběžním listem z roku 1871 se tak reagovalo na zvýšený výskyt úhynu dobytka v Bavorsku a kolem Vídně.¹⁷⁵ V obou vyhláškách se především apelovalo, aby byl co nejdříve poražen starší dobytek a hlavně na místech k tomu určených. Nebylo nijak výjimečné provádění nedovolených porážek v soukromých domech, a to úplně bez veterinární prohlídky, nebo s prohlídkou, ale provedenou na černo. Porážky uskutečňované mimo jatky se pokutovaly pěti zlatými a pokud se přečin opakoval, byla sazba zvyšována nejprve o dalších pět zlatých, pak o deset. Také udavač si přišel na své. Pokud někoho udal, náležela mu odměna ve výši jedné třetiny z pokuty.¹⁷⁶

Další předpis na provoz jatek z roku 1879 kladl důraz na veterinární prohlídky, které se musely konat před porážkou. K hlavním bodům tohoto předpisu patřil zákaz vstupu nepovolaným do míst určených k porážkám, veterinární prohlídky, jejichž výsledky byly zanášeny do protokolů, se konaly pravidelně každý den s výjimkou nedělí a svátků. Dobytek, který neprošel prohlídkou nebo byl označen za podezřelý z nákazy, nesměl být poražen.

---

¹⁷³ SOkA České Budějovice, AM ČB, inv. č. 3422, sign. 7 27/16, kart. 317.

¹⁷⁴ Tamtéž, kart. 320.

¹⁷⁵ Tamtéž, kart. 317.

¹⁷⁶ Tamtéž.

Taktéž dobytek dovezený do Českých Budějovic musel být opatřen certifikátem. V tomto předpisu chyběly informace o nakládání s odpadem a jeho odstraňování.¹⁷⁷

Podrobnější informace byly zaneseny do prozatímního jatečního řádu pro drobný dobytek z roku 1892. Před porážkou absolvovala zvířata povinně veterinární prohlídku, která nesměla opět být mimo vymezený prostor jatek a konala se dvakrát denně, vždy v dopoledních a podvečerních hodinách. Porážky se prováděly po celý rok mimo neděle a svátky a také byl zdůrazněn pokyn na porážení dobytka pouze ve dne. Zapovězeny byly i jakékoliv projevy týrání, zvíře se muselo omráčit jednou ranou do hlavy.

Po porážení zvířete bylo povinností podle řádu nejdříve odstranit krev. Ta, která byla určena na další zpracování, se uschovala do čistých a dobře uzavíratelných nádob. Tyto nádoby musely přesně odpovídat hygienickým a zdravotním předpisům a krev, která se do nich přelívala, se ihned odvážela z jatek k dalšímu zpracování. Krev, která dále zpracovávána nebyla, se musela odstranit jinak než nalít do kanálů, aby nezamořovala stoky. Po dokončení porážky se vše pečlivě očistilo vodou a odpadky jako paznehty, chlupy nebo štětiny byly ihned odneseny mimo jatky. Hygienická pravidla platila i pro jateční personál, který tvořili řezníci a pomocný personál. Celkem se na jatkách pohybovalo do deseti vyučených lidí. Řezníci i uzenaři museli být oděni do čistých bílých zástěr, což mimo jiné také vzbuzovalo větší důvěru u zákazníků. Převoz masa byl povolen pouze v příslušných vozidlech s pevnou příkrývkou a pokud takové vozidlo nebylo k dispozici, stačilo přes maso hodit čisté plátno.

Pokud se ve městě zvýšil výskyt vztekliny pocházející od zatoulaných psů, byly vydávány vyhlášky, které upravovaly i samotné porážení. Nesměl se porazit nakažený dobytek ani podezřelý z nákazy za účelem požívání. Jeho odstranění bylo provedeno po pitvě a pod dohledem zvěrolékaře bylo uhynulé zvíře většinou spáleno.

K dalším hygienickým předpisům patřilo i zacházení se zkaženým masem. To se muselo vydenzifikovat kyselinou karbolovou a vydat pohodnému k zahrabání. Kyselina karbolová, také nazývaná jako fenol se používala ve vodním tří nebo pěti procentním roztoku. V této koncentraci usmrcovala velmi dobře mikroparazity. Tato kyselina se používala i pro dezinfekci míst stížených cholerou.¹⁷⁸ Maso se také nedoporučovalo omývat železitou vodou a to z důvodu zabarvení masa do tmavě červené, někdy až černé barvy.

Vrchní dozor nad jatečním řádem a samotným provozem jatek vykonával purkmistrovský úřad v Českých Budějovicích a od roku 1883 byl jmenován městský veterinář, který zodpovídal za provoz a hygienické podmínky nejen na jatkách, ale také

¹⁷⁷ SOkA České Budějovice, AM ČB, inv. č. 3422, sign. 7 27/16, kart. 317.

¹⁷⁸ Tamtéž, inv. č. 3427, sign. 7 27/26, kart. 324.

v provozech řeznických obchodů a trhů.¹⁷⁹ V průměru se v Českých Budějovicích porazilo během druhé poloviny 19. století přes tři tisíce kusů dobytka ročně.¹⁸⁰ Tyto statistiky bylo povinné vnášet do výročních výkazů. Do výkazů se zapisoval počet porážek velkého dobytka – voli, krávy, býci, a mladý dobytek, dále pak kolik kusů bylo shledáno závadnými a kolik z těchto závadných kusů bylo nutné zakopat. Ostatní kusy shledané jako požitelné byly nabídnuty k prodeji a dalšímu užití. Následovaly celkové kilogramy a opět kolik kilogramů bylo závadných. Ve druhé polovině výkazu byl zapsán drobný dobytek – telata, prasata a ovce – a opět počet závadných kusů a celkový počet kilogramů a v poslední části byly porážky koní (výkazy z roku 1888, 1889, 1890, 1891).¹⁸¹

V archivních pramenech se objevuje velké množství jatečních řádů z jiných měst, například z Prahy, Karlových Varů, Trautenau (Trutnov), Tetschen (Děčín) nebo Gmunden a v 90. letech 19. století pak instrukce pro jateční personál ze Salzburgu a Neutitschein (Nový Jičín).¹⁸² Města zřejmě spolupracovala na organizaci veřejné hygieny a inspirovala se tak v zavádění lepších podmínek.¹⁸³

V nově vybudovaném českobudějovickém jatečním areálu na Pražské třídě, který byl postaven za městské náklady v letech 1893 – 1895, a který byl vybudován na pozemku vybraného Společenstvem řezníků a uzenářů, se nacházela moderně vybavená hala na porážky velkého dobytka, pro porážky koní a další pro porážky drobného dobytka, četné vedlejší stavby pro čištění, zužitkování a zpracování odpadu, oddělené stáje pro zdravý a nemocný dobytek a konečně velké budovy s chlazením pro uskladnění poraženého dobytka. K provozním objektům patřily očkovací budova, kancelář a výčep. Jatky měly také vlastní studnu. Zřízení výčepu v areálu se Společenstvo bránilo ještě před kolaudací. Důvodem byla závažná hygienická rizika a porušování jatečního řádu. „... *Byl by umožněn všelijaký styk chasy s cizími osobami (sic), jež majetek údů ohrožují neb příležitost dělá zloděje...*“¹⁸⁴ Této žádosti vyhověno nebylo a výčep zde zřízen byl. Pro Společenstvo to znamenalo nebezpečí zdržování od práce a nadměrné požívání alkoholu.

Instrukce pro nové jatky vyšla v roce 1894 - v tištěné podobě o rok později - a sestávala z 31 bodů.¹⁸⁵ V mnohém se podobala řádu předešlému. Veškerý dobytek se přiváděl hlavním vchodem, vyjma koní. Pro ně byl určen zadní vchod z Kněžskodvorské ulice. Přístup

¹⁷⁹ Encyklopedie Českých Budějovic, s. 162.

¹⁸⁰ SOkA České Budějovice, AM ČB, inv.č. 3422, sign. 7 27/16, kart. 318.

¹⁸¹ Tamtéž, kart. 317.

¹⁸² Ernst Pohl, Orientierungs-Lexikon der Tschechoslovakischen Republik, Reichenberg 1922.

¹⁸³ SOkA České Budějovice, AM ČB, kart. 318, 319.

¹⁸⁴ Tamtéž, kart. 320.

¹⁸⁵ Tamtéž, kart. 319.

byl povolen pouze osobám povoláním a osobám přivádějícím dobytek. Dále bylo upozorňováno na zákaz požívání alkoholu, kouření (i pouhé držení nezapáleného tabákového výrobku bylo trestné) a vpouštění psů. Ti byli vpouštěni, jen když sloužili jako potah.

Každému, kdo přivedl dobytek k porážce, bylo uloženo to nahlásit jateční správě a ta ihned vykonala prohlídku zvířat a umístila je do stájí. Jejich stravování měla na starosti jateční správa za poplatek, pouze telata se musela porazit do tří až čtyř hodin po přivedení. Zvláštní zacházení se týkalo dobytka podezřelého z nákazy. Ten se umístil do karantény na pozorování a dále s ním bylo nakládáno podle nálezu veterinární prohlídky. Další instrukce týkající se samotné porážky byly totožné s řádem pro prozatímní jatky.

Pro jateční personál byla vydána pravidla v roce 1907 Společenstvem řezníků a uzenářů. Počet osob nebyl pevně stanoven, ale zpráva z roku 1911 udává 9 vyučených, zkušených, spolehlivých a zachovalých osob zaměstnaných v městských jatkách (zatímco společenstvo tvořilo na 50 osob). Na jatkách musel být vždy přítomen vrchní jatecký nebo jeho zástupce a veterinář v době provádění prohlídek. Porušení jakýchkoliv předpisů, ať už se jednalo o nedodržování časového rozvrhu, opilost v práci, kouření v areálu nebo zanedbání práce, se trestalo čtyřmi stupni výpovědi: I. Vysazení z práce na týden, II. na 14 dní, III. na měsíc a IV. trvalé propuštění.¹⁸⁶ Podrobnější instrukce nebo pravidla pro jednotlivý personál na jatkách se v archivních materiálech městské rady nevyskytovaly. Pouze zde byl řád pro jatečního dozorce (Schlachthausaufseher), jehož práce a povinnosti spočívaly v řízení provozu samotných jatek. Dozorce měl na jatkách svůj byt, byl podřízen jatečnímu vedoucímu (Schlachthausleiter) a mezi jeho povinnosti patřila hlavně údržba čistoty a pořádku na jatkách. Měl na starosti čištění stájí, odstraňování odpadní vody a údržbu tamního zařízení. Vedle povinnosti dohlížet na všeobecnou administrativu a účetnictví jatek mu náležela i činnost zástupce vedoucího v jeho nepřítomnosti. Jediné, na co se jeho zástup nevztahoval, byly veterinárně-policejní záležitosti.¹⁸⁷

Ohledně stížností došlých na purkmistrovský úřad, které se nejčastěji týkaly porážek na černo, nebo prodeje masa bez veterinární prohlídky, byli provinilci pokutováni čtyřmi zlatými, věnovanými na provoz místního ústavu pro chudé. Další řády, vyšlé až po roce 1914 v době války, omezovaly porážky z důvodu předcházet nouzi o dobytek.¹⁸⁸

¹⁸⁶ SOkA České Budějovice, AM ČB, inv. č. 3422, sign. 7 27/16, kart. 320.

¹⁸⁷ Tamtéž.

¹⁸⁸ Tamtéž.

5. Závěr

V této závěrečné práci jsem se pokusila nastínit podobu zdravotnictví a hygienické péče v Českých Budějovicích během let 1868 – 1914. Z archivního materiálu jsem se dozvěděla, že organizace lékařů a nemocnice v 19. století se neustále vyvíjela k lepšímu, ale v souvislosti s rychlým růstem počtu obyvatelstva Českých Budějovic byla pořád nedostačující. To dokládá velké množství vyhlášek a nařízení neustále se opakujících epidemií, zvláště cholery a neštovic. Ohledně dodržování a nedodržování hygienických pravidel pak svědčí různé stížnosti na údržbu soukromých prostor, hostinců nebo provozů spojených s prodejem potravin a masa.

Z pramenů lze také vyčíst, že odbornost lékařů se neustále zlepšovala a to díky nařízením ohledně jejich odborných znalostí a také praxe v českobudějovické všeobecné nemocnici. To se týká i porodních bab, které se sice řídily instrukcemi z dřívějšího období, ale apelovalo se na ně v rámci vybavení jejich náčiní ve snaze poskytnout co nejkvalitnější péči rodičkám.

Obecně archivní prameny, které jsem studovala, ukazují činnost a spolupráci městských orgánů s orgány zdravotními především ve vydávání vyhlášek a provádění hygienických kontrol. Největší vypovídací hodnotu z těchto pramenů mají podle mého názoru právě vyhlášky, které dokumentují zdravotní situaci v Českých Budějovicích a částečně také zdravotní stav obyvatel. Vedle tohoto byly velmi přínosné sepsané instrukce a řády pro jednotlivé lékařské funkce a provozy, které poukazují na povinnosti jim náležející a také na jejich součinnost.

Kvůli šíři mého tématu nebylo možné hlouběji postihnout všechny oblasti jak zdravotní péče, tak i hygieny. Přesto se domnívám, že tato dvě odvětví byla až do počátku 20. století nedělitelná a z toho důvodu nebylo možné jedno z nich opomenout.

6. Seznam použitých pramenů a literatury

Státní okresní archiv České Budějovice (dále SOkA), Archiv města České Budějovice (dále AM ČB), inv. č. 462, sign. 3 2/127, karton č. 71.
Tamtéž, inv. č. 3279, sign. 7 1/1, karton č. 299.
Tamtéž, inv. č. 3280, sign. 7 1/2, karton č. 299.
Tamtéž, inv. č. 3281, sign. 7 1/9, karton č. 299.
Tamtéž, inv. č. 3282, sign. 7 1/72, karton č. 299.
Tamtéž, inv. č. 3283, sign. 7 1/92, karton č. 299.
Tamtéž, karton č. 300.
Tamtéž, inv. č. 3284, sign. 7 1/102, karton č. 301.
Tamtéž, inv. č. 3285, sign. 7 1/103, karton. č. 301.
Tamtéž, inv. č. 3286, sign. 7 1/104, karton č. 301.
Tamtéž, inv. č. 3287, 7 1/105, karton č. 301.
Tamtéž, inv. č. 3289, sign. 7 1/107, karton č. 301.
Tamtéž, inv. č. 3290, sign. 7 1/109, karton č. 301.
Tamtéž, inv. č. 3291, sign. 7 1/111, karton č. 301.
Tamtéž, inv. č. 3291, sign. 7 1/111, karton č. 302.
Tamtéž, inv. č. 3294, sign. 7 1/132, karton č. 304.
Tamtéž, inv. č. 3296, sign. 7 1/153, karton č. 305.
Tamtéž, inv. č. 3297, sign. 7 1/154, karton č. 305.
Tamtéž, inv. č. 3298, sign. 7 1/159, karton č. 305.
Tamtéž, inv. č. 3299, sign. 7 1/160, karton č. 305.
Tamtéž, inv. č. 3300, sign. 7 1/162, karton č. 305.
Tamtéž, inv. č. 3301, sign. 7 1/164, karton č. 305.
Tamtéž, inv. č. 3302, sign. 7 1/169, karton č. 305.
Tamtéž, inv. č. 3303, sign. 7 1/172, karton č. 305.
Tamtéž, inv. č. 3304, sign. 7 1/176, karton č. 305.
Tamtéž, inv. č. 3205, sign. 7 1/181, karton č. 305.
Tamtéž, inv. č. 3306, sign. 7 1/184, karton č. 305.
Tamtéž, inv. č. 3307, sign. 7 1/185, karton č. 305.
Tamtéž, inv. č. 3308, sign. 7 1/188, karton č. 305.
Tamtéž, inv. č. 3309, sign. 7 1/190, karton č. 305.

SOkA České Budějovice, AM ČB, inv. č. 3310, sign. 7 1/191, karton č. 305.

Tamtéž, inv. č. 3313, sign. 7 1/195, karton č. 305.

Tamtéž, inv. č. 3314, sign. 7 1/201, karton č. 305.

Tamtéž, inv. č. 3315, sign. 7 1/203, karton č. 305.

Tamtéž, inv. č. 316, sign. 7 1/204, karton č. 305.

Tamtéž, inv. č. 3317, sign. 7 1/208, karton č. 305.

Tamtéž, inv. č. 3319, sign. 7 1/214, karton č. 305.

Tamtéž, inv. č. 3320, sign. 7 1/215, karton č. 305.

Tamtéž, inv. č. 3321, sign. 7 1/219, karton č. 305.

Tamtéž, inv. č. 3322, sign. 7 1/222, karton č. 305.

Tamtéž, inv. č. 3323, sign. 7 1/233, karton č. 305.

Tamtéž, inv. č. 3324, sign. 7 1/235, karton č. 305.

Tamtéž, inv. č. 3325, sign. 7 1/241, karton č. 305.

Tamtéž, inv. č. 3327, sign. 7 1/247, karton č. 305.

Tamtéž, inv. č. 3328, sign. 7 1/253, karton č. 305.

Tamtéž, inv. č. 3329, sign. 7 1/254, karton č. 305.

Tamtéž, inv. č. 3331, sign. 7 1/266, karton č. 306.

Tamtéž, inv. č. 3332, sign. 7 1/267, karton č. 308.

Tamtéž, inv. č. 3333, sign. 7 1/275, karton č. 308.

Tamtéž, inv. č. 3335, sign. 7 1/286, karton č. 308.

Tamtéž, inv. č. 3336, sign. 7 1/287, karton č. 308.

Tamtéž, inv. č. 3338, sign. 7 1/294, karton č. 308.

Tamtéž, inv. č. 3339, sign. 7 1/295, karton č. 308.

Tamtéž, inv. č. 3341, sign. 7 1/297, karton č. 308.

Tamtéž, inv. č. 3342, sign. 7 1/298, karton č. 308.

Tamtéž, inv. č. 3343, sign. 7 1/304, karton č. 308.

Tamtéž, inv. č. 3344, sign. 7 1/306, karton č. 308.

Tamtéž, inv. č. 3345, sign. 7 1/307, karton č. 308.

Tamtéž, inv. č. 3346, sign. 7 1/312, karton č. 308.

Tamtéž, inv. č. 3347, sign. 7 1/314, karton č. 308.

Tamtéž, inv. č. 3348, sign. 7 1/316, karton č. 308.

Tamtéž, inv. č. 3349, sign. 7 1/231, karton č. 308.

Tamtéž, inv. č. 3350, sign. 7 1/324, karton č. 308.

Tamtéž, inv. č. 3351, sign. 7 1/327, karton č. 308.

SOkA České Budějovice, AM ČB, inv. č. 3352, sign. 7 1/336, karton č. 308.

Tamtéž, inv. č. 3362, sign. 7 2/1, karton č. 309.

Tamtéž, karton č. 310.

Tamtéž, inv. č. 3363, sign. 7 2/3, karton č. 311.

Tamtéž, inv. č. 3364, sign. 7 2/6, karton č. 311.

Tamtéž, inv. č. 3365, sign. 7 2/7, karton č. 311.

Tamtéž, inv. č. 3366, sign. 7 2/8, karton č. 311.

Tamtéž, inv. č. 3367, sign. 7 2/9, karton č. 311.

Tamtéž, inv. č. 3368, sign. 7 2/11, karton č. 311.

Tamtéž, inv. č. 3369, sign. 7 2/12, karton č. 311.

Tamtéž, inv. č. 3370, sign. 7 2/13, karton č. 311.

Tamtéž, inv. č. 3371, sign. 7 2/22, karton č. 311.

Tamtéž, inv. č. 3372, sign. 7 2/27, karton č. 311.

Tamtéž, inv. č. 3378, sign. 7 3/1-82, karton č. 311.

Tamtéž, inv. č. 3379, sign. 7 4/1-4, karton č. 311.

Tamtéž, inv. č. 3380, sign. 7 5/1-8, karton č. 311.

Tamtéž, inv. č. 3381, sign. 7 6/1-4, karton č. 311.

Tamtéž, inv. č. 3382, sign. 7 7/1-4, karton č. 311.

Tamtéž, inv. č. 3383, sign. 7 8/1-8, karton č. 311.

Tamtéž, inv. č. 3384, sign. 7 9/1-12, karton č. 311.

Tamtéž, inv. č. 3385, sign. 7 10/1-5, karton č. 311.

Tamtéž, inv. č. 3386, sign. 7 11/1-30, karton č. 311.

Tamtéž, inv. č. 3387, sign. 7 12/1-12, karton č. 311.

Tamtéž, inv. č. 3388, sign. 7 13/1-14, karton č. 311.

Tamtéž, inv. č. 3389, sign. 7 14/2-3, karton č. 311.

Tamtéž, inv. č. 3390, sign. 7 15/1-4, karton č. 311.

Tamtéž, inv. č. 3391, sign. 7 16/1-26, karton č. 311.

Tamtéž, inv. č. 3392, sign. 7 17/2-12, karton č. 311.

Tamtéž, inv. č. 3393, sign. 7 18/3-18, karton č. 311.

Tamtéž, inv. č. 3394, sign. 7 19/1-21, karton č. 311.

Tamtéž, inv. č. 3395, sign. 7 20/1-10, karton č. 311.

Tamtéž, inv. č. 3396, sign. 7 21/1-19, karton č. 311.

Tamtéž, inv. č. 3397, sign. 7 22/1-2, karton č. 311.

Tamtéž, inv. č. 3398, sign. 7 24/1-20, karton č. 311.

SOKA České Budějovice, AM ČB, inv. č. 3399, sign. 7 25/1-7, karton č. 311.

Tamtéž, inv. č. 3420, sign. 7 27/3, karton č. 317.

Tamtéž, inv. č. 3422, sign. 7 27/16, karton č. 317.

Tamtéž, karton č. 318.

Tamtéž, karton č. 319.

Tamtéž, karton č. 320.

Tamtéž, inv. č. 3425, sign. 7 27/21, karton č. 324.

Tamtéž, inv. č. 3426, sign. 7 27/25, karton č. 324.

Tamtéž, inv. č. 3427, sign. 7 27/26, karton č. 324.

Tamtéž, karton č. 325.

Tamtéž, inv. č. 3428, sign. 7 27/102, karton č. 325.

Tamtéž, inv. č. 3430, sign. 7 27/111 až 7 27/350, karton č. 325.

Tamtéž, karton č. 326.

Tamtéž, inv. č. 3432, sign. 7 27/362 až 7 27/490, karton č. 327.

Tamtéž, inv. č. 3434, sign. 7 27/492 až 7 27/510, karton č. 328.

Tamtéž, inv. č. 3436, sign. 7 27/521, karton č. 328.

Tamtéž, karton 329.

Použitá literatura:

Reinhold Huyer, *Beiträge zur Geschichte der Stadt Budweis, I. Band: Geschichte des Armeninstitutes und des Krankenhauses*, České Budějovice 1913.

Daniel Kovář, *Budějovice před sto lety. Jihočeská metropole v roce 1900 aneb rok 1900 v jihočeské metropoli*, České Budějovice, 2000.

Týž, *Budějovický poutník aneb Českými Budějovicemi ze všech stran*, Praha 2006.

Miloslav Matoušek, *České lékařství v druhé polovině XIX. století*, Praha 1947.

Pavel Koblasa, *Českobudějovický městský výbor v letech 1850 – 1918*, České Budějovice 1998.

Josef Kohn, *Das Buch der Gesundheit. Darstellung der Krankheiten und deren Behandlung für Nichtärzte*, Budweis 1861.

Kolektiv autorů, *Dějiny československého lékařství. Díl I. Od pravěku do roku 1740*, Praha 1965.

Ludmila Sinkulová, *Dějiny československého lékařství. II. díl od roku 1740 – 1848*, Praha 1965.

Josef Petráň, *Dějiny hmotné kultury I. (1)*, Praha 1985.

Týž, *Dějiny hmotné kultury I. (2)*, Praha 1985.

Ladislav Niklíček, Karel Štein, *Dějiny medicíny v datech a faktech*, Praha 1985.

Petr Svobodný, Ludmila Hlaváčková, *Dějiny lékařství v českých zemích*, Praha 2004.

Zdeňka Hledíková, Jan Janák, Jan Dobeš, *Dějiny správy v českých zemích. Od počátků státu po současnost*, Praha 2007.

Kolektiv autorů, *Encyklopedie Českých Budějovic*, České Budějovice 1998.

Milada Říhová a kolektiv autorů, *Kapitoly z dějin lékařství*, Praha 2005.

Marie Vojtová, *Obecné dějiny lékařství*, Praha 1970.

Petr Svobodný, Ludmila Hlaváčková, *Pražské špitály a nemocnice*, Praha 2006.

Milena Lenderová, Karel Rýdl, *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*, Praha a Litomyšl 2006.

7. Seznam příloh

A. Fotografická příloha

1. Nemocnice, Reinhold Huyer, Beiträge zur Geschichte der Stadt Budweis, s. 65.
2. Zpráva Dr. Poláka o hygienických nedostacích ve školách, SOkA České Budějovice, AM ČB, inv. 3436, sign. 7 27/521, kart. 328.
3. Oběžník o spálové epidemii z roku 1903, Tamtéž.
4. Vyhláška z roku 1884, Tamtéž, inv. č. 3427, sign. 7 27/26, kart. 324.
5. Vyhláška z roku 1880, Tamtéž.
6. Zpráva o epidemii neštovic z roku 1885, Tamtéž.
7. Vyhláška o povinném očkování z roku 1914, Tamtéž, kart. 325.
8. Zpráva o infekčním oddělení z roku 1893, Tamtéž.
9. Inzerát na funkci třetího městského lékaře z roku 1902, Tamtéž, inv. č. 3283, sign. 7 1/92, kart. 300.

B. Soupis vybraného archivního materiálu se zdravotní tematikou

A. Fotografická příloha

Obrázek 1

Správe čistých obecných škol
v Budějovicích

Ze správy městského lékaře pana Dr. Poláka vy-
šlo na jevo, že provětrání školních učeben velmi
nevhodně je, ponevadž při stěhování dveří
školních učeben na chodbu k provětrání pov-
něných nejenom nepůsobí, nýbrž pro začten
nadměrnou škodlivé je. Z chodeb, kdež obna
povrchy uzavřené jsou, vniká více studený
vzduch zádny řídký, nýbrž se vlní a vlněly
vzdruh, ponevadž ~~je~~ ~~pro~~ chodby spoje,
ny jsou obyčejně se záclady, a nízké portá,
z vzdruh špatný a zádny škodlivý vzduch.
Vyděním tímto správu škol, aby se u,
knižemi srovnání co možná značná ventilaci
vzdruhu v chodbách a učebnách tím způsobem
prostarala, aby dveře a okna, jakož i větrnice
v učebnách po celou hodinu otevřené ne-
chala, a tak celé vypočetnosti řídký vzduch
zaspaděla.

27/4 1888
Jan
m. Kullmann
21/4. 1888
J. Kullmann
27/4 1888

E. 8621

Obzvěstí.

Všem správcům českých škol obecních
a měštánských
v Budějovicích.

Následkem paratuberculární epidemie náru-
dito c. k. okresní hejtmanskovi, že veškeré školy
obecní a měštánské v Budějovicích od pondělí
dne 6. července 1903 až do dalšího nářezní
zavírejí bytí mají.

O tom se dáva vědět i za příčinou
provedení.

Prokurátorský úřad

v Budějovicích, 4. července 1903.

Prokurátor náměstek:

Josef Faucher

Antonín

M. J. Jarský

K. Říha

Josef Faucher

Obrázek 3

Výhláška.

Imperatorský úřad v Berlíně
jediných vládních úřadů, kteří
nejin v Průběhu, nýbrž i
v ostatním objevila se one
množství na nešťastí.

Obyvatele dříve se tedy
raději, aby nenarůstoval
nemocné, jenž jsou sblíženi
nešťastí, a raději aby
saxští saské nemocné,
mí vnaníly pruské
skupině úřadu, ať saxští,
jenž zataji v nemoci
saské, a opomně, včinní,
ti nadšeně s námi
mí přisně předsán bude.

Aug 17/8 1884.

Prusky
Grobby

Obrázek 4

Rundmachung.

Zu Budweis ist die Blattern-Epidemie ausgebrochen.

Die Gemeinde-Vorsteherung wird hiervon mit der Aufforderung in Kenntniß gesetzt, dies der Bevölkerung bekannt zu geben, dieselbe vor dem Besuche derartig Erkrankter zu warnen und im Falle des Vorkommens dieser Krankheit in der Gemeinde, unverzüglich hiervon die Anzeige hierher zu erstatten.

Weiter gebe ich der Gemeinde-Vorsteherung bekannt, daß bei Vermeidung einer strengen Strafe kein an Blattern Erkrankter nach Budweis oder in eine andere Gemeinde überführt werden darf.

Budweis, am 21. März 1880.

Der k. k. Statthaltereirath und
Bezirkshauptmann.

Vyhláška.

V Budějovicích vypukla epidemie neštovic.

Dávám představenstvu vědomost o tomto případě s tím vyzváním, by to obecnstvu uveřejnilo, před návštěvama u takto nemocných uvarovalo, a v pádu jevení se takové nemoce v obci bez odkladu zde patřící oznámení učinilo.

Dále uvadím představenstvo u vědomosti, že žádný, na neštovice onemocnělý se do Budějovic aneb jiné obce převésti nesmí, pod výstrahou přísného trestu.

V Budějovicích, 21. března 1880.

C. k. místodržitelský rada a
okresní hejtman

Neukirchen.

Choleraepidemie - rapport N° III.

Vom 1. August incl. 15. August 1855 sind 4 Cholera-
Esterkrankungen zur Kenntniss gelangt.

Diese Fälle vertheilt sich: Stadt: 1
Ländlicher Kopf: 2
Wälder Kopf: 1

---

4 Fälle

Sämmtliche bisherige Esterkrankungen summa der Befunde
sind der Stadt: 50,
Ländlicher Kopf: 39,
Wälder Kopf: 25,
Lingner Kopf: 5.

---

119 Fälle

In dieser Woche hat sich kein Todesfall ereignet.
Im Choleraepidemie sind bis jetzt 51 Kranke
vertheilt worden. Von ihnen sind 36 Personen
genesen und leben, 12 Kranke sind verstorben
und 3 Kranke befinden sich in Aufheilung.

Lübeck, am 15. August 1855.

D. Lelike m. p.

VYHLÁŠKA

Očkovatí se bude letos:

Vneděli, dne 19., 26. dubna a 3. května 1914
ve zdejší obecné a měšťan. škole (roh
Kanovnické a Kněžské ulice) vždy ve 2
hodiny odpoledne;
očkovatí budou zdejší lékaři městští látkou
zvířecí a zdarma.

Rodičové neb zákonití zástupcové jejich budou písemně
vybídnutí, by v udaném jim čase dostavili se s očkovanci na
místo naznačené a písemné předvolání s sebou přinesli. Kdyby
některý očkovanec tou dobou právě nemocen byl, mají přinést
předvolání i stvrzení lékařské, že očkovanec nemocen jest.

Budíž také v čas udáno, kdyby v některém bytu kdo
nemocen byl nakažlivou nemocí, neboť očkovanci z takovýchto
nakažených bytů nemohou se připustiti k očkování.

Očkování domácím lékařem vykonané budíž lékařským vy-
svědčením dotvrzeno. Kdo by vyhlášky této nedbal, s tím bude
dle zákona jednáno.

Purkmistrovský úřad v Budějovicích,

v dubnu 1914.

Purkmistr:

Josef Taschek.

Löbliches Bürgermeisteramt!

Sie sind von der kaiserlichen Gesundheitsbehörde im vorgenannten Gesundheitsbezirk Prag vorbestimmt im Jahre 1892 mit 38 Betten vorbestimmtes Cholera-Spital wurde in Folge der Abweisung des Löblichen Bürgermeisters, Herrschaften von der Verwaltung des kaiserlichen allgemeinen öffentlichen Krankenaufhalts für in dem sub. angeführten, festgesetzten Verzeichnisse angeführten Betten, festgesetzt und Krankenkasse beigetragen sind der hierfür anfallende Betrag 839/36 ö. W. von der kaiserlichen Krankenkasse beigetragen.

Da nach den Bestimmungen hinsichtlich der Abrechnung der Cholera-Verordnungen die Abrechnung der Cholera-Verordnungen mit Beiträgen für dieselben den Gemeindeführern obliegt, wird ersucht: Ein Löbliches Bürgermeisteramt, wollen den für diese Beiträge, beigetragen Betrag für 839/36 ö. W. von der Gesundheitskasse an die Krankenkasse setzen.

Redweis, den 12. April 1893

Trupkaas

Ant. Dypobauer
Verwaltungsführer

Josef M. M. M. M.

Carl Laubau
Josef M. M. M. M. M.
Verwaltungsführer

Concurs-Ausschreibung.

Die Stelle eines

7966

III. Stadtarztes,

mit welcher der Bezug des Jahresgehältes von 1400 Kronen verbunden ist, gelangt mit 1. August 1902 bei der Stadtgemeinde Budweis zur Besetzung.

Bewerber um diese Stelle haben die österreichische Staatsbürgerschaft, die Berechtigung zur ärztlichen Praxis, die bisherige Verwendung, die moralische Unbescholtenheit und die Kenntnis beider Landessprachen nachzuweisen.

Diesbezügliche Gesuche sind bis zum 10. Juli 1902 bei dem gefertigten Bürgermeistereamte zu überreichen.

Vom Bürgermeisteramte Budweis, am 20. Juni 1902.

Der Bürgermeister-Stellvertreter: **Josef Taschek.**

Stellen-Ausschreibung!

Zahl 8641.

Bei dem städtischen Rentamte in Teplitz-Schönbau gelangt die Stelle des

II. Kontrollors

zur Besetzung.

Mit derselben ist ein Jahresgehalt von 2000 Kronen nebst 20% Wohnungsbeitrag, sowie der Anspruch auf 4 1/2 jährige Pensionzulagen und einen Ruhegehalt nach erlangter definitiver Anstellung verbunden. Vor dem Dienstauftritt ist eine Kaution von

Brauerei

in Ober-Oesterreich, gut eingerichtet, in sehr guter Lage und bestem Betriebe mit sehr schönen Gebäulichkeiten, ist preiswürdig zu verkaufen. Auch sehr günstiger Posten für Getreidehandel. Nur Selbstkäufer erhalten Auskunft das concession. Realitäten-Verkehrsbureau von Gustav Wemmel in Linz. 7754

A. Srba

z. z. Hofschneiderei,
Prag, Obstgasse 2.
Front gegen die Ferdinandstr.

Buchhalter,

mit der Einrichtung der Bücher und der doppelten Buchhaltung mit längerer Praxis, durchaus verlässlich, wird für das gezeichnete Unternehmen gesucht.

Offerte, welche diesen Anforderungen entsprechen, jedoch ohne Beilage von Originalzeugnissen oder Photographien, wollen man richten an die

Porzellanfabrik in Aich bei Karlsbad. 7990

Zu solidem, lucrativen, unbeschränkt erweiterungsfähigen Fabrikationsgeschäfte eines bedeutenden Gebrauchsartikels wird mitthätiger

COMPAGNON

(Christ) mit einer Bareinlage von ca. K 25.000 gesucht. Zahlreiche Aufträge vorliegend.

Gefl. Anträge unter „Sicher 7891“ an die Adm. d. Bl. erbeten. 7891

Compagnon

(Christ, gesucht behufs Vergrößerung eines sehr gut gehenden eleganten Geschäftes mit einem Capital von fl. 10.000 bis fl. 15.000. Gefl. Antr. unter „W. P. 2789“ an Haasenstein & Vogler, Prag, Wenzelsplatz 12. 7989

Obrázek 9

B. Soupis vybraného archivního materiálu se zdravotní tematikou

- 1) Služební instrukce a rozličné řády a předpisy platné v ČB (policejní řád; předpis o odběru vody z městských vodovodů; služební řád pro školníky; předpis pro veřejné nemocnice; řád plavecké školy; statut zdravotní komise města; podmínky, řád užívací a tarify pro odběr vody z městského vodovodu; chudinský statut pro ČB; instrukce pro správce chudinského ústavu; instrukce pro personál důchodního úřadu a evidenčního a popisního úřadu; služební instrukce pro lesní personál a revírní hajné; pravidla záchranného ústavu v ČB; pravidla pro vybírání dávky ze psů; pravidla pro vybírání dávky z přechodného ubytování a z držení motorových vozidel; pravidla pro vybírání stočného), 19. – 20. století (inv. č. 462, sign. 3 2/127, karton č. 71)
- 2) Písemnosti týkající se zdravotnictví, péče o mrtvé a veterinární služby obecně, písemnosti týkající se nově zřízeného hřbitova v Dubném (včetně plánu), 1871 – 1908 (inv. č. 3279, sign. 7 1/1, karton č. 299)
- 3) Vyplňování úmrtních listů městskými lékaři, normálie v této věci, 1869 – 1892 (inv. č. 3280, sign. 7 1/2, karton č. 299)
- 4) Doporučení pro Dr. Jana Želiska k jeho jmenování městským lékařem, Želiskova odborná způsobilost, 1872, 1884 (inv. č. 3281, sign. 7 1/9, karton č. 299)
- 5) Zásobování všeobecné nemocnice v ČB masem, otopem a ostatními potřebami, 1914 – 1920 (inv. č. 3282, sign. 7 1/72, karton č. 299)
- 6) Písemnosti týkající se lékařů, péče o nemocné, nemocnice a zdravotnických zařízení, šíření infekčních chorob a s tím spojených karanténních opatření apod., 1889 – 1897 (inv. č. 3283, sign. 7 1/92, karton č. 299)
- 7) - dtto - (karton č. 300)
- 8) Přípis městské správy z Tanvaldu ohledně stanov budějovické všeobecné nemocnice, 1887 (inv. č. 3284, sign. 7 1/102, karton č. 301)
- 9) Seznam porodních bab v ČB, 1887 (inv. č. 3285, sign. 7 1/103, karton č. 301)
- 10) Přípis městské správy v mostě ohledně chudinského zaopatření v ČB, 1887 (inv. č. 3286, sign. 7 1/104, karton č. 301)
- 11) Pravidla pro transport duševně chorých, 1887 (inv. č. 3287, 7 1/105, karton č. 301)
- 12) Korespondence s městskou správou v Písku v záležitostech týkající se zdravotní péče, 1893 – 1897 (inv. č. 3289, sign. 7 1/107, karton č. 301)
- 13) Zaslání dotazníku ohledně zdravotní péče v ČB (jen nevyplněný formulář), 1888 (inv. č. 3290, sign. 7 1/109, karton č. 301)
- 14) Nemocenské pojištění, okresní nemocenská pokladna, příspěvky, členové výboru apod., 1888 – 1906 (inv. č. 3291, sign. 7 1/111, karton č. 301)

- 15) Nemocenské pojištění, okresní nemocenská pokladna, příspěvky, členové výboru apod., 1888 – 1906 (inv. č. 3291, sign. 7 1/111, karton č. 302)
- 16) Všeobecná veřejná nemocnice, statut, služební instrukce pro zaměstnance, (1807) 1888 – 1925 (inv. č. 3294, sign. 7 1/132, karton č. 304)
- 17) Hospodaření městského chudinského fondu, 1892 (inv. č. 3296, sign. 7 1/153, karton č. 305)
- 18) Přípis pražského místodržitelství ohledně nemocných s poraněním oka od zápalky, 1892 (inv. č. 3297, sign. 7 1/154, karton č. 305)
- 19) Pokyny pro zpracování seznamu duševně chorých, slepých, hluchoněmých a kreténů v obvodu politického okresu Č. Budějovice, 1893 (inv. č. 3298, sign. 7 1/159, karton č. 305)
- 20) Žádost městské správy v Trhových Svinech o sdělení, jak postupuje město ČB při evidenci dobytka přihnaného na trh a při vybírání tržních poplatků, 1893 (inv. č. 3299, sign. 7 1/160, karton č. 305)
- 21) Výkaz nakažlivě nemocných v nemocnici v ČB, 1894 (inv. č. 3300, sign. 7 1/162, karton č. 305)
- 22) Prodej obvazového materiálu drogisty, 1894 (inv. č. 3301, sign. 7 1/164, karton č. 305)
- 23) Doprava nemocných z nemocnice do místa bydliště, 1896 (inv. č. 3302, sign. 7 1/169, karton č. 305)
- 24) Přípisy zemského výboru království českého ohledně chodu nemocnic, 1896 – 1897 (inv. č. 3303, sign. 7 1/172, karton č. 305)
- 25) Používání nezávadné vody, 1897 (inv. č. 3304, sign. 7 1/176, karton č. 305)
- 26) Přípis okresního hejtmanství v ČB ohledně vyplňování zdravotních průkazů pro zvířata přepravovaná po dráze, 1897 (inv. č. 3205, sign. 7 1/181, karton č. 305)
- 27) Stížnost Jana Piluchy ze Staroměstské ulice ohledně závad hygienického rázu na pozemku jeho souseda Nováka, 1897 (inv. č. 3306, sign. 7 1/184, karton č. 305)
- 28) Hygienická prohlídka v bytě strojvůdce Sedláka v Lannově ulici, 1897 (inv. č. 3307, sign. 7 1/185, karton č. 305)
- 29) Balení masa do potištěného papíru a do novin, šetření v této věci, 1898 (inv. č. 3308, sign. 7 1/188, karton č. 305)
- 30) IX. Mezinárodní sjezd pro zdravotnictví a národopis v Madridu, pozvánka, korespondence, 1898 (inv. č. 3309, sign. 7 1/190, karton č. 305)

- 31) Sanitární prohlídky městských jatek, veterinární prohlídky do msta dovezeného masa, 1898 (inv. č. 3310, sign. 7 1/191, karton č. 305)
- 32) Vymáhání dlužné částky za dezinfikování tržiště kvůli podezřelým prasatům, 1897 – 1898 (inv. č. 3313, sign. 7 1/195, karton č. 305)
- 33) Hygienická opatření v holičských provozovnách, 1906 – 1920 (inv. č. 3314, sign. 7 1/201, karton č. 305)
- 34) Hygienické nedostatky poblíž kaple Nejsvětější Trojice na Pražské třídě (unikající močůvka), 1899 – 1901 (inv. č. 3315, sign. 7 1/203, karton č. 305)
- 35) Ošetřování nemocných s nakažlivými chorobami v oddělených místnostech, 1899 (inv. č. 316, sign. 7 1/204, karton č. 305)
- 36) Přípis městské správy v ČB ohledně zákazu prodeje zdraví škodlivého masa a výrobků z něj, 1899 (inv. č. 3317, sign. 7 1/208, karton č. 305)
- 37) Mrchoviště, 1900 – 1910 (inv. č. 3319, sign. 7 1/214, karton č. 305)
- 38) Doporučená zemského výboru království českého, aby konkurzy na obsazování míst lékařů byly zveřejňovány také v odborném lékařském tisku, 1900 (inv. č. 3320, sign. 7 1/215, karton č. 305)
- 39) Zavedení nového formuláře vysvědčení pro pomocné lékaře, 1900 (inv. č. 3321, sign. 7 1/219, karton č. 305)
- 40) Stížnost na hygienicky závadný stav sklepa u domu č. 6 v Lannově ulici (zahnívající bahno snad ještě z povodně z roku 1888!), 1902 (inv. č. 3322, sign. 7 1/222, karton č. 305)
- 41) Přípis zemského výboru království českého ohledně vzájemného zatupování lékařů ve veřejných nemocnicích a ohledně úhrady takového zástupu, 1902 (inv. č. 3323, sign. 7 1/233, karton č. 305)
- 42) Opatření proti rozšíření tuberkulózy, hlášení o výskytu, vyhláška o zákazu plivání na zem, 1903 – 1912 (inv. č. 3324, sign. 7 1/235, karton č. 305)
- 43) Pozvánky na některé mezinárodní kongresy zabývající se výživou, hygienou a zdravotnictvím, 1904 – 1910 (inv. č. 3325, sign. 7 1/241, karton č. 305)
- 44) Používání a skladování éteru, lihu a podobných přípravků v lékárnách, 1903 (inv. č. 3327, sign. 7 1/247, karton č. 305)
- 45) Seznam lékařů a lékárníků působících v ČB (včetně adres), 1905 (inv. č. 3328, sign. 7 1/253, karton č. 305)
- 46) Převozy nemocných a vyúčtování s tím spojených nákladů, 1903 – 1912 (inv. č. 3329, sign. 7 1/254, karton č. 305)

- 47) Převozy nemocných a vyúčtování s tím spojených nákladů, 1903 – 1912 (inv. č. 3329, sign. 7 1/254, karton č. 308)
- 48) Stížnost měšťanského pivovaru na sanitární nedostatky u domu č. 68 na Lineckém předměstí poblíž areálu pivovaru, 1904 (inv. č. 3331, sign. 7 1/266, karton č. 306)
- 49) Sanitární nedostatky v domě jircháře Procházky v panské ulici, 1904 (inv. č. 3332, sign. 7 1/267, karton č. 308)
- 50) Seznam osob příslušných do Kraňska, které nemají být přijímány k ošetření do nemocnic, 1904 (inv. č. 3333, sign. 7 1/275, karton č. 308)
- 51) Písemnosti týkající se celorakouského kongresu o dětské péči, 1905 (inv. č. 3335, sign. 7 1/286, karton č. 308)
- 52) Stížnost na řezníka Rataje, který v domě č. 116 v Kneisslově ulici porušuje zdravotní předpisy, 1905 (inv. č. 3336, sign. 7 1/287, karton č. 308)
- 53) Sanitární nedostatky v domě č. 47 v České ulici, 1906 (inv. č. 3338, sign. 7 1/294, karton č. 308)
- 54) Kontrola zdravotní nezávadnosti v prodejnách potravin a ve stáčírnách piva na území města, 1907 – 1913 (inv. č. 3339, sign. 7 1/295, karton č. 308)
- 55) Sanitární nedostatky u domu č. 45 na Linecké silnici (otevřené hnojiště), 1908 (inv. č. 3341, sign. 7 1/297, karton č. 308)
- 56) Zdravotně závadný byt ve dvoře u domu č. 24 v Korovcově ulici, 1908 (inv. č. 3342, sign. 7 1/298, karton č. 308)
- 57) Hygienické nedostatky u domu č. 143 a 144 v Hradební ulici (letní zahrádka při Plzeňské pivnici), 1909 (inv. č. 3343, sign. 7 1/304, karton č. 308)
- 58) Zdravotně závadný byt v domě č. 24 V Gymnasiální ulici, 1909 (inv. č. 3344, sign. 7 1/306, karton č. 308)
- 59) Stížnost na špatnou práci metaře v Otakarově ulici, 1910 (inv. č. 3345, sign. 7 1/307, karton č. 308)
- 60) Připomínky spolku německých lékařů v ČB ohledně zlepšení stavu zdravotní péče ve městě, 1911 (inv. č. 3346, sign. 7 1/312, karton č. 308)
- 61) Pořádání kurzů pro lékaře ohledně cholery a moru, 1911 (inv. č. 3347, sign. 7 1/314, karton č. 308)
- 62) Přípis ohledně konání mezinárodní hygienické výstavy v Drážďanech, 1911 (inv. č. 3348, sign. 7 1/316, karton 308)
- 63) Používání užitkové (říční) vody pro vyplachování nádob – zákaz, 1912 (inv. č. 3349, sign. 7 1/231, karton č. 308)

- 64) Jednotlivé případy řešených přestupků proti hygienickým a zdravotním předpisům, 1913 – 1928 (inv. č. 3350, sign. 7 1/324, karton č. 308)
- 65) Pořádání chirurgických kurzů pro ženy ve všeobecné nemocnici v ČB, 1912 (inv. č. 3351, sign. 7 1/327, karton č. 308)
- 66) Stížnost obyvatel Pětidobí na špatný stav kanálu v Dobrovodské ulici, 1914 (inv. č. 3352, sign. 7 1/336, karton č. 308)
- 67) Korespondence s městy a obcemi ohledně úhrady výloh za ošetření či léčení osob v budějovické nemocnici, případně výloh na jejich transport, spotřebované léky či za pohřbení, 1868 – 1885 (inv. č. 3362, sign. 7 2/1, karton č. 309)
- 68) - dtto - , 1886 – 1923 (karton 310)
- 69) Lékárny, 1881 – 1883 (inv. č. 3363, sign. 7 2/3, karton č. 311)
- 70) Instrukce pro porodní báby, 1888 (inv. č. 3364, sign. 7 2/6, karton č. 311)
- 71) Petice ústředí spolku německých lékařů v Praze v záležitosti zřízení školy pro porodní báby, 1892 (inv. č. 3365, sign. 7 2/7, karton č. 311)
- 72) Kontrola nástrojů porodních bab, 1893 (inv. č. 3366, sign. 7 2/8, karton č. 311)
- 73) Písemnosti týkající se porodních bab, 1894 – 1914 (inv.č. 3367, sign. 7 2/9, karton č. 311)
- 74) Korespondence s ústředím spolku německých lékařů, 1896 (inv. č. 3368, sign. 7 2/11, karton č. 311)
- 75) Volby do lékařské komory pro Čechy, 1898 – 1922 (inv. č. 3369, sign. 7 2/12, karton č. 311)
- 76) Výnos okresního výboru v ČB o pomoci chudým porodním bábám při pořízení předepsané schránky na jejich náradí, 1899 (inv. č. 3370, sign. 7 2/13, karton č. 311)
- 77) Přípis zemského výboru království českého ohledně možnosti, aby absolventi lékařského studia sloužili jednorocní praxi v budějovické nemocnici, 1903 (inv. č. 3371, sign. 7 2/22, karton č. 311)
- 78) Lékárny (udělování lékařských koncesí, síť lékáren v ČB, umístění nových lékáren na předměstích), 1908 – 1925 (inv. č. 3372, sign. 7 2/27, karton č. 311)
- 79) Písemnosti týkající se jednotlivých lékařů, dentistů, zdravotního personálu, zubních techniků, lékárníků apod.; příjmení od písmene B, 1868 – 1928 (inv. č. 3378, sign. 7 3/1-82, karton č. 311)
- 80) - dtto -; písmeno C+Č, 1879 – 1902 (inv. č. 3379, sign. 7 4/1-4, karton č. 311)
- 81) - dtto -; písmeno D, 1872 – 1919 (inv. č. 3380, sign. 7 5/1-8, karton č. 311)
- 82) - dtto -; písmeno E, 1893 – 1910 (inv. č. 3381, sign. 7 6/1-4, karton č. 311)

- 83) Písemnosti týkající se jednotlivých lékařů, dentistů, zdravotního personálu, zubních techniků, lékárníků apod., písmeno F, 1875 – 1893 (inv. č. 3382, sign. 7 7/1-4, karton č. 311)
- 84) - dtto -, písmeno G, 1868 – 1928 (inv. č. 3383, sign. 7 8/1-8, karton č. 311)
- 85) - dtto -, písmeno H, 1873 – 1908 (inv. č. 3384, sign. 7 9/1-12, karton č. 311)
- 86) - dtto -, písmena CH + I + J, 1882 – 1920 (inv. č. 3385, sign. 7 10/1-5, karton č. 311)
- 87) - dtto -, písmeno K, 1870 – 1923 (inv. č. 3386, sign. 7 11/1-30, karton č. 311)
- 88) - dtto -, písmeno L, 1882 – 1927 (inv. č. 3387, sign. 7 12/1-12, karton č. 311)
- 89) - dtto -, písmeno M, 1874 – 1911 (inv. č. 3388, sign. 7 13/1-14, karton č. 311)
- 90) - dtto -, písmeno N, 1894 – 1902 (inv. č. 3389, sign. 7 14/2-3, karton č. 311)
- 91) - dtto -, písmeno O, 1898 – 1922 (inv. č. 3390, sign. 7 15/1-4, karton č. 311)
- 92) - dtto -, písmeno P, 1874 – 1928 (inv. č. 3391, sign. 7 16/1-26, karton č. 311)
- 93) - dtto -, písmeno R, 1887 – 1911 (inv. č. 3392, sign. 7 17/2-12, karton č. 311)
- 94) - dtto -, písmeno S, 1889 – 1922 (inv. č. 3393, sign. 7 18/3-18, karton č. 311)
- 95) - dtto -, písmeno Sch, 1876 – 1917 (inv. č. 3394, sign. 7 19/1-21, karton č. 311)
- 96) - dtto -, písmeno St, 1874 – 1919 (inv. č. 3395, sign. 7 20/1-10, karton č. 311)
- 97) - dtto -, písmeno T, 1880 – 1919 (inv. č. 3396, sign. 7 21/1-19, karton č. 311)
- 98) - dtto -, písmeno U, 1879 – 1883 (inv. č. 3397, sign. 7 22/1-2, karton č. 311)
- 99) - dtto -, písmeno W, 1869 – 1925 (inv. č. 3398, sign. 7 24/1-20, karton č. 311)
- 100) - dtto -, písmena Z + Ž, 1880 – 1920 (inv. č. 3399, sign. 7 25/1-7, karton č. 311)
- 101) Pohlavní a jiné choroby, protokoly o nakažení, výpovědi nemocných, 1869 – 1927 (inv. č. 3420, sign. 7 27/3, karton č. 317)
- 102) Jatky, 1869 – 1892 (inv. č. 3422, sign. 7 27/16, karton č. 317)
- 103) - dtto -, 1893 – 1894 (karton č. 318)
- 104) - dtto -, 1894 – 1902 (karton č. 319)
- 105) - dtto -, 1903 – 1922 (karton č. 320)
- 106) Protokol o zdravotní prohlídce bytů v domě č. 383 ve vnitřním městě, 1871 (inv. č. 3425, sign. 7 27/21, karton č. 324)
- 107) Pitevní protokol náhle zemřelé dvacetileté Marii Bohouňkové, 1871 (inv. č. 3426, sign. 7 27/25, karton č. 324)
- 108) Opatření proti šíření nakažlivých chorob, zejména cholery (osvěta, nařízení a vyhlášky apod.), 1868 – 1885 (inv. č. 3427, sign. 7 27/26, karton č. 324)
- 109) - dtto -, 1886 – 1920 (karton č. 325)

- 110) Zprávy o výskytu onemocnění cholera a o šíření nemoci po zemích monarchie, (1866) 1868 (inv. č. 3428, sign. 7 27/102, karton č. 325)
- 111) Jednotlivé případy onemocnění osob a zvířat, lékařské zprávy a protokoly, sanitární a veterinární záležitosti, korespondence, 1879 – 1883 (inv. č. 3430, sign. 7 27/111 až 7 27/350, karton č. 325)
- 112)- dtto -, 1883 – 1889 (karton č. 326)
- 113) Jednotlivé případy onemocnění osob a zvířat, lékařské zprávy a protokoly, sanitární a veterinární záležitosti, dezinfekce veřejných místností apod., korespondence v těchto věcech, 1890 – 1894 (inv. č. 3432, sign. 7 27/362 až 7 27/490, karton č. 327)
- 114) Jednotlivé případy onemocnění osob a zvířat, lékařské zprávy apod., 1894 – 1895 (inv. č. 3434, sign. 7 27/492 až 7 27/510, karton č. 328)
- 115) Infekční choroby (mor, cholera, spalničky, tyfus apod.), šíření dezinfekčních opatření, nařízení a vyhlášky o prevenci a represi nakažlivých chorob, 1895 – 1928 (inv. č. 3436, sign. 7 27/521, karton č. 328)
- 116) Jednotlivé případy onemocnění osob a zvířat, lékařské zprávy apod., 1895 – 1896 (inv. č. 3437, sign. 7 27/523 až 7 27/808, karton č. 328)
- 117)- dtto -, 1897 – 1928 (karton č. 329)